

ÄLDRE PROGRAM
OCH MANIFEST

HANDLINGS- PROGRAM

FRÅN 1993

INNEHÅLL

1. DET FRIA SAMHÄLLETS VÄRDEN	3		
Frihet	3		
Gemenskap	4		
Medborgarskap	5		
2. ALLSIDIGHETENS SAMHÄLLE	7		
3. SVERIGE I EUROPA	10		
Europas enande	11		
Det europeiska samarbetet skall utvecklas	12		
4. EN DEMOKRATISK RÄTTSSTAT	15		
Så skall staten styras	16		
Statens och kommunernas uppgifter	17		
Renässans för kommunal demokrati	18		
5. EN FRI EKONOMI	20		
Den fria ekonomins förutsättningar	20		
Ekonomi för hushållning	21		
Förändringens ekonomi	22		
Stärkt marknadsekonomi!	23		
6. EKONOMISK POLITIK FÖR TILLVÄXT OCH VÄLSTÅND	24		
Lärdomarna från verkligheten	24		
Stabilt penningvärde och låga skatter	25		
Tillväxtens ekonomiska politik	25		
Sänka skatter	27		
7. ETT DYNAMISKT ARBETSLIV	29		
Arbete för utveckling och trygghet	29		
Kunskap och kompetens	30		
Arbetsrätt för rörlighet	31		
Lönebildningen	32		
Arbetsmarknadspolitiken	33		
8. FÖRETAGANDET I CENTRUM	34		
Fri företagsamhet	34		
Svenskt jord- och skogsbruk	35		
Riskkapital	35		
		Kommunikationsstruktur	36
		Energi	37
		Privatiseringar	37
		Hela landet skall leva	37
		9. FRIHET OCH TRYGGHET	39
		Välfärdsstaten vid vägs ände	39
		Frihet ger förutsättningar	40
		Den lilla världens trygghet	41
		Den stora världens säkerhet	42
		10. EN TRYGGAD INKOMST	43
		Socialförsäkringarna	43
		Pensioner	45
		11. VÅRD OCH STÖD	47
		Sjukvården	47
		De handikappade	48
		Äldreomsorg	49
		Skydds nätet	50
		Alkohol och narkotika	50
		Kunskaperna om livet	51
		12. BOENDE OCH FAMILJ	53
		Bostäderna	53
		Föräldrar och barn	55
		13. RÄTTSTRYGGHETEN	57
		14. KUNSKAP OCH KULTUR	59
		Kunskap, mognad och kompetens	59
		Kultursamhället	62
		Radio och TV	63
		Religionen	63
		15. EN BÄTTRE MILJÖ	65
		16. SVERIGE I VÄRLDEN	69
		Flyktingfrågan	71
		Sveriges försvar och säkerhet	72
		Bistånd för utveckling och säkerhet	74

1. DET FRIA SAMHÄLLET VÄRDEN

FRIHET

Frihet för den enskilde, för människors gemenskaper och för vår nation är grunden för den politik som skall förnya och utveckla det svenska samhället. Friheten har värde i sig. Frihet förverkligas enbart när den är förenad med ansvar. Det är större frihet och personligt ansvarstagande som kan sätta mänskligt skapande i centrum för samhällsutvecklingen och göra Sverige till ett ledande välfärds- och företagaland. Moderata Samlingspartiet vill med stöd i sitt idéprogram och i detta handlingsprogram gå i täten för en sådan samhällsutveckling som baserar sig både på politiska beslut och på värderingar som ger det civila samhället styrka.

I Sverige har den enskildes frihet att forma sitt liv under lång tid fått stå tillbaka för föreställningen att välfärd, trygghet och lycka bäst säkras genom den politiska maktens försorg.

Många av de problem som präglar dagens svenska samhälle - maktlöshet, främlingskap, svag framtidstro och bristande tilltro till den egna förmågan - bottnar i att den politiska makten tillåtits växa på bekostnad av den enskildes frihet och ansvar. Därigenom har vår samhällsekonomi under åttskilliga decennier urholkats genom allt för stora offentliga utgifter och lån som motverkar såväl företagande och sysselsättning som ekonomisk tillväxt. Det har lett till en arbetslöshet som inte hör hemma i det svenska samhället.

Under 1990-talet måste denna utveckling vändas. Ökad frihet och ökat personligt ansvar är nödvändiga för att ge människor kraft, gemenskap och tillförsikt inför framtiden.

Varje medborgare måste tillförsäkras rätten att själv styra och ta ansvar för sitt liv och sin tillvaro samt rätten att ensam och i frivillig samverkan med andra forma sitt liv. Friheten ger inga garantier men den ger alla möjlighet att söka förverkliga sina drömmar och förhoppningar. Utveckling och förändring sker bäst genom att många enskilda, var för sig och i olika gemenskaper, kan pröva nya lösningar.

Frihet är rätten att forma sitt liv efter egna värderingar och drömmar. Med denna frihet följer ett stort ansvar för den egna tillvaron och för den egna materiella tryggheten. Följaktligen är arbete, sparande och personlig förkovran grundläggande värden i ett fritt samhälle. Ekonomisk frihet är av central betydelse för människors möjlighet till självförverkligande.

Det behövs politiska beslut i varje samhälle men all styrning med hjälp av offentlig makt bygger på begränsad kunskap och riskerar att leda fel. Att utforma övergripande planer för de enskilda medborgarna, för samhällslivet eller för ekonomin är varken önskvärt eller möjligt. Goda avsikter är ingen garanti för goda resultat. Politisk maktutövning skall inriktas på att lägga fast spelregler inom vars ramar den mänskliga friheten kan verka.

GEMENSKAP

Genom språk, kultur och samarbete utvecklar vi våra personligheter och blir delaktiga i större mänskliga sammanhang. Vi inlemmas i en tradition och en social situation. Vi får en historia och vi får möjligheter att förstå vår samtid. I de personliga kontakterna med dem som står oss nära - familjemedlemmar, släktingar, vänner, församlingsmedlemmar, arbetskamrater - upplever vi det som gör livet värt att leva. Där formas vi både till samhällsvarelser och till självständiga, reflekterande individer. Den enskilda människan får tillhörighet och identitet och får uppbära ansvar och förtroende. I den lilla världen är ingen utbytbar.

Mitt i Sveriges materiella rikedom har det vuxit fram en fattigdom i form av mänsklig ensamhet och rotlöshet. Den offentliga sektorns expansion har varit snabb och har gradvis försvagat människors relationer till varandra och trängt undan medborgarnas egna ansvarstagande. Vi har blivit allt mindre beroende av varandra och allt mer beroende av stat och kommun.

För varje individ är det av betydelse att höra hemma i vitala gemenskaper med allt vad det innebär av åtaganden och beroenden. När en människa inte längre behöver andra finner hon också snart att andra inte behöver henne. I frånvaron av konkret ansvar försvagas banden människor emellan. Generationerna glider ifrån varandra. Rotlösheten växer. En av 1990-talets viktigaste politiska uppgifter är att skapa goda förutsättningar för starka gemenskaper.

De starka banden i den lilla världen, i mötet mellan människor, gör det möjligt och naturligt att ta hand om svåra situationer, där marknadslösningar skulle kännas anonyma eller bli allt för dyra och det offentliga saknar förmåga att göra en insats. Varken marknadens tjänster eller offentliga strukturer kan ersätta människors personliga insatser, kärlek, vänskap och omtanke.

Närheten och styrkan i relationerna ger den lilla världen dess kraft men kan i vissa situationer också göra att den känns trång och fjättrande. Den enskildes frihet måste alltid värnas genom valfrihet, väl fungerande marknader och ett rättssystem som slår vakt om individens fri- och rättigheter. Kombina-

tionen av frihet och gemenskap ger individen möjlighet att leva ett liv där rörlighet och förankring växelverkar.

Den lilla världen behöver ekonomisk frihet, fri företagsamhet och låga skatter. Det är så den vinner sitt ekonomiska oberoende. En vital småföretagsamhet stärker den lilla världen. Småföretaget, inte minst familjeföretaget, verkar i gränslandet mellan den lilla världen och marknaden. Det bidrar med ekonomiska insikter, resurser och självständighet i ena riktningen; långsiktighet, medmänskligt engagemang och ansvarstagande i den andra.

Friheten kräver en väl skyddad rätt till personligt ägande. Väl definierade, respekterade och konstitutionellt skyddade äganderätter är nödvändiga inte bara för marknadernas utan också för de frivilliga gemenskapernas stabilitet. Egendom ger förankring i såväl rum som tid. Ägandet binder människor samman kring gemensamma projekt, utgör det materiella uttrycket för gemensamt ansvar och är en nödvändig förutsättning för individers och gemenskapers oberoende.

MEDBORGARSKAP

Samhället behöver en stark övergripande kraft för att upprätthålla sin inre trygghet och skyddet mot yttre hot. Samhället behöver staten.

Staten skall vara stark på de områden där människor enskilt eller i frivillig samverkan inte kan lösa de uppgifter som måste lösas. Men staten skall inte göra det som andra på frivillig väg kan göra lika bra eller bättre.

Frihet är nära förknippad med gemenskap - men också med medborgarskap. I ett fritt samhälle är det naturligt för människor att ta aktiv del i besluten kring det genuint gemensamma, genom förtroendemannaskap eller genom att följa med i debatten, hålla sig informerade och ge sin mening till känna. Ett samhälle där den enskilde medborgarens engagemang har blivit överflödigt på grund av att allt mer hanteras av det offentliga löper stor risk att förlora det grundläggande samförstånd som håller samhället samman.

Det behövs ett ökat medborgarengagemang i den svenska demokratin. Demokrati sträcker sig utöver majoritetsbeslut. Demokrati förutsätter delaktighet och deltagande. Det går att göra stora insatser för det allmänna goda även som privatperson eller som medlem av en ideell organisation. Det är viktigt med goda möjligheter till nära och förtroendefulla kontakter mellan väljare och valda.

Demokratin skall präglas av respekt för den enskildes fri- och rättigheter. Det behövs en kraftfull konstitution, som begränsar den offentliga maktutövningen till det som måste beslutas gemensamt och som klargör det civila samhällets rättigheter. I det fria samhällets konstitution skall samvetets, åsikternas, opinionsbildningens och trons frihet, liksom näringsfrihet och enskild äganderätt, garanteras.

En sådan begränsad men stark stat är nödvändig för utvecklingen av allsidighetens samhälle, ett samhälle där frihet råder och mänsklig verksamhet har rätt och möjlighet att utvecklas och växa på sina egna villkor.

En sådan stat är också aktiv i samarbetet med andra demokratier. Den nationella tillhörigheten är en av individens förankringar i tillvaron, men inte den enda. Vi hör som människor samman med grupper som är såväl mindre som större än den egna nationen. Slutenhet och misstänksamhet mot människor och länder utanför Sveriges gränser hör inte hemma i fria medborgares gemenskap.

Sverige skall vara öppet för impulser utifrån. Gemensamma traditioner och gemensamma intressen gör ett aktivt svenskt engagemang i det europeiska samarbetet för frihet över gränserna angeläget och naturligt. Vår nation skall ta aktiv del i internationellt samarbete.

2. ALLSIDIGHETENS SAMHÄLLE

I allsidighetens samhälle är den individuella friheten stor och den lilla världens gemenskaper oberoende och vitala. Politisk debatt och politiska beslut spelar en viktig roll men tillåts inte dominera hela samhället. Etik, ekonomi, konst, religion och vetenskap får utvecklas på sina egna villkor och enligt sina egna traditioner.

Allsidighetens samhälle präglas av öppenhet, tolerans och frivillighet. Marknader och nätverk av gemenskaper borgar för mångfald och variation. Det finns en rad självständiga institutioner, medier och yrkesgrupper som skapar förutsättningar för bred och konstruktiv samhällsdebatt och en mångfald av lösningar och samarbetsformer. Idéer, människor och produkter rör sig inom och över nationsgränserna.

Efterkrigstidens politik har ofta syftat till att minska medborgarnas beroende av varandra. I stället har deras beroende av det offentliga ökat. Institutioner som i andra länder är mer oberoende och därmed kan utgöra mer av en motkraft visavi politiken - universitet, kulturliv, kyrka, hjälporganisationer - domineras och finansieras i Sverige oftast av det offentliga.

Följden har blivit likriktning, bristande vitalitet och att de mänskliga gemenskaperna gradvis urholkats.

Staten har en viktig uppgift i det allsidiga samhället. Staten är den yttersta garanten för det nationella oberoendet, medborgarnas fri- och rättigheter och rättssäkerheten. Stat och kommun skall hantera det genuint gemensamma som ingen annan kan lösa lika bra eller bättre.

Den politiska makten skall vara stark men ha begränsad räckvidd. Förståelsen av det vackra och det fula, det goda och det onda, religionens mysterier och vetenskapens gåtor, måste få utvecklas på sina egna villkor. Detsamma gäller skapandet av välstånd och kultur.

Allsidighetens samhälle förutsätter marknadsekonomi med fri prisbildning, etableringsfrihet, fri företagsamhet, kontraktsfrihet och fri konkurrens. Det borgar för välstånd och möjligheter till personlig utveckling genom initiativ, företagande, fria yrkesval, medveten och övervägd konsumtion, sparande och investeringar.

Allsidighetens samhälle rymmer självständiga trossamfund, akademier, stiftelser och föreningar - men också vitala familjer, släktrationer och vänskapsförhållanden.

Allsidighetens samhälle låter sina medborgare pröva sig fram. En rad idéer och modeller och arbetsformer kan prövas parallellt utan krav på offentlig kontroll.

Skatteuttaget måste vara lågt. Individer, gemenskaper och frivilliga institutioner skall ha kvar den största delen av de sammanlagda resurserna efter skatt för att kunna utvecklas efter egna villkor.

I allsidighetens samhälle balanseras politikens hierarkiska maktutövning av de många områden som präglas av personliga nätverk och informella relationer. Det skapar större utrymme för att både mäns och kvinnors kompetens bejakas och uppskattas.

Den lilla världens solidaritet och den stora världens öppenhet formar ett samhälle där varken män eller kvinnor behöver göra avkall på sin identitet. De skilda erfarenheter, personligheter och kompetenser som präglar män och kvinnor tas tillvara så att jämställdhet dem emellan på vars och ens villkor kan förverkligas.

Den kristna tron och kristendomens värden ger trygghet och förankring. Politik och religion har dock olika uppgifter och berör olika aspekter av det mänskliga livet. Trossamfund skall vara oberoende av staten.

Forskningens och den högre utbildningens vitalitet gynnas bäst av akademisk frihet. Den främjar personlig utveckling och lägger grunden för ett kvalificerat offentligt samtal och en ökning av vårt välstånd. Universiteten och högskolorna bör bli mer självständiga i förhållande till staten.

Ett brett utbud av tidningar, tidskrifter, radio och television skapar förutsättningar för en levande samhälls- och kulturdebatt. Radion och televisionen är ur principiell synvinkel inte annorlunda än till exempel tryckta medier och bör inte behandlas på annat sätt. Etableringsfrihet skall råda på både radio- och TV-området. Inga medier, vare sig en tidning, en radiostation eller en TV-kanal skall genom den offentliga maktens försorg ges dominerande ställning. Såväl tidningar som etermedia skall stå fria från staten. Presstödet avvecklas.

Folkrörelser, organisationer och föreningsliv bör liksom medierna stå fria och oberoende från den politiska makten. Föreningslivet bör i så liten utsträckning som möjligt vara beroende av det offentliga. Partistödet bör med detta som grund minskas och reformeras.

I Sverige skall det finnas tolerans för olika seder, religioner och livsstilar. Invandrapolitiken skall syfta till integration, inte till segregation. Särskilda regelsystem för olika befolkningsgrupper kan inte accepteras. Ett samhälle som erbjuder frihet och mångfald ger goda möjligheter för olika samhällsgrupper att bevara och utveckla sin kultur och sitt språk.

Alla skall leva enligt samma lagar och respektera andra medborgares fri- och rättigheter. För svenskt medborgarskap skall krävas nöjaktiga kunskaper i svenska språket.

Sverige skall vara ett öppet samhälle. Möjligheterna till rörlighet över gränserna, både ut ur och in i landet, skall vara goda inte bara för kapital, varor och tjänster, utan också för människor.

3. SVERIGE I EUROPA

Sverige är fast förankrat i den europeiska traditionen. Genom århundradena har våra kontakter med de stora europeiska kulturnationerna varit täta, såväl kulturellt som kommersiellt, såväl vetenskapligt som andligt. Växelspelet med det övriga Europa har mer än någonting annat format vår kultur, våra seder och vårt språk.

Att bredda och fördjupa ett Europasamarbete som syftar till frihet, fred och välstånd är en av de viktigaste politiska utmaningarna under 1990-talet.

Drömmen om det enade Europa är också drömmen om att de krig, det förtryck och den fattigdom som vår världsdel ända in i vår tid har lidit under, eller levt i oro för, inte skall behöva återupplevas av någon.

Europasamarbetet för individer och nationer närmare varandra, knyter täta nätverk av personliga, politiska och kommersiella relationer och minskar på så sätt utrymmet för misstänksamhet, fientlighet och konflikter. Totalitarismen och den aggressiva nationalismen kan inte växa sig starka i ett Europa som bygger på mångfald, öppenhet och förtroendefullt samarbete.

När Europarådet bildades efter andra världskriget var det självklart för Sverige att gå med i dess arbete. I lika hög grad som då hör vi hemma i det vidgade och fördjupade europeiska samarbete som tar sin utgångspunkt i den Europeiska Gemenskapens integrationsprocess, förverkligandet av den inre marknaden och i arbetet på ett närmare samarbete inom ramen för Europeiska unionen.

Att vinna tillträde till den inre marknaden, som bygger på de fyra friheterna - fri rörlighet för människor, varor, tjänster och kapital - är viktigt men inte tillräckligt. Först som medlemsnation kan Sverige med samma rätt som andra nationer delta i det demokratiska europeiska samarbetet. Först så får Sverige medborgare med fullvärdig rösträtt i det nya Europa. Det är ett gemensamt europeiskt intresse, och i allra högsta grad ett svenskt, att samarbetet fördjupas.

Det fördjupade samarbetet öppnar möjligheter till vidareutveckling och vård av den europeiska traditionens styrka: kristendomens och humanismens respekt för det unika hos varje individ, förnuftets rätt att fritt utforska världen, det politiska samtalet, pluralismen, toleransen och den ekonomiska friheten.

Europasamarbetet reducerar betydelsen av nationsgränser och gör ny växt och nya framsteg möjliga. Det skapar förutsättningar för beslutsfattande och handling på de områden som är alleuropeiska utmaningar: Central- och Östeuropas fredliga omvandling och integration med det övriga Europa, vården av den öppna ekonomin, miljö- och migrationspolitiken.

Samtidigt förblir det naturligt för Sverige att ge ett särskilt försteg till det nordiska samarbetet. Norden är inte bara vårt geografiska närområde. Vi har också ett särskilt gemensamt kultur- och språkarv, som måste hållas levande och förnyas. Förankringen i den gemensamma nordiska identiteten är viktig i en internationell värld. Samarbetet med våra närmaste grannar kan intensifieras när vi liksom de blir medlemmar i Europeiska unionen.

Behovet av gränsöverskridande europeiskt samarbete är så omfattande att de inte kan mötas genom mellanstatliga lösningar utformade för varje enskilt problem eller ny möjlighet. Frestelserna för den enskilda nationen att ställa sig vid sidan om och hoppas på att andra skall ta itu med problemen och stå för kostnaderna blir lätt övermäktiga. Resultatet blir handlingsförlamning. Endast genom en beslutsför samarbetsorganisation kan de europeiska nationerna vinna suveränitet att hantera de problem som är gränslösa och som måste hanteras över gränserna.

Ett sådant europeiskt samarbete behövs också för att möta alla de stora problem som är resultatet av det sovjetiska imperiet och de svårigheter som blivit uppenbara för alla efter dess sammanbrott.

EUROPAS ENANDE

Kommunismens avveckling och Sovjetväldets fall var nödvändiga förutsättningar för frihet och en fredlig utveckling i Europa. Det tillhör nu vår tids största utmaningar att underlätta övergången från kommunism till frihet, demokrati och marknadsekonomi. En demokratisk kultur liksom ett fritt samhälles ekonomiska, juridiska, politiska och sociala institutioner måste byggas från grunden.

Så länge de gamla strukturerna finns kvar och nya inte har hunnit växa sig starka kommer de sociala och ekonomiska påfrestningarna att vara enorma. Det är därför av central betydelse att det europeiska samarbetet omfattar även de från socialismens förtryck och fattigdom befriade länderna.

Hoppet om och möjligheten till fullvärdigt medlemskap i det europeiska samarbete som i dag är under snabb utveckling kommer att vara ett av de viktigaste medlen för att förankra de stater som lämnat socialismens förtryck bakom sig i demokratins och rättsstatens idéer. Europas stater måste bygga upp ett samarbete som ger varor från dessa länder tillträde till Västeuropas marknader, underlättar västliga investeringar i deras ekonomier och som på ett konstruktivt sätt hanterar trycket från en ny tids folkvandringar med människor som söker sig från fattigdom och våld.

Tillsammans måste Europas stater vara beredda till aktiva insatser i fredsbevarande eller miljöförbättrande syfte. Misslyckas Europas stater med att ge det europeiska samarbetet en politisk vision som gör detta möjligt riskerar man att permanenta Europas delning med allt vad det skulle innebära av mänskligt lidande och risker för öppna konflikter.

Tillträde till de västeuropeiska marknaderna måste snarast garanteras. I avvaktan på att det politiska systemet, ekonomin och de sociala förhållandena kan möjliggöra medlemskap i Europeiska unionen måste associationsformer som kan leda dit utvecklas. Medlemskap i EU måste vara ett realistiskt mål för nationer i öst, som på ett ansvarsfullt sätt tar itu med sin politiska, ekonomiska och sociala utveckling.

Frihandel skall råda i hela Europa. Kunskapsöverföring och gemensamma initiativ i infrastrukturfrågor är exempel på åtgärder som ger positiva resultat. Sverige bör axla ett särskilt ansvar för våra grannländers Estland, Lettland och Litauen återkomst till det demokratiska och marknadsekonomiska Europa.

DET EUROPEISKA SAMARBETET SKALL UTVECKLAS

Europeiska unionens beslutsprocesser skall vara öppna och demokratiska. Maktindelningen mellan ministerråd, parlament, kommission och domstol är nödvändig i en organisation som EU. Europaparlamentet skall stå för en folkligt förankrad kontroll av gemenskapens institutioner men skall inte ersätta de nationella parlamenten som fora för den demokratiska maktutövningen över Europas folk.

Gemenskapens institutioner måste balansera varandra och fylla olika funktioner för att på bästa sätt kanalisera och ta hänsyn till medborgarnas önskemål och nationella intressen. Den demokratiska kontrollen och den gemensamma maktutövningen skall vara effektiv men också ta hänsyn till att medborgarnas direkta kontrollmöjligheter får en annan karaktär än vid den nationella maktutövningen.

Beslutsfattandet skall utformas så att EU förblir en gemenskap av stater. Det Europeiska rådet och ministerrådet bör förbli samarbetets viktigaste fora för beslutsfattande. Europeiska rådet och ministerrådets ledamöter är som företrädare för nationella demokratiskt valda regeringar ansvariga inför sina medborgare och parlament. I ett Europa med många tiotals språkområden finns det naturliga begränsningar för den alleuropeiska samhällsdebatt som skulle krävas för en folkligt kontroll av ett Europaparlament med vittgående lagstiftande befogenheter. Europaparlamentets makt skall därför utövas gentemot EU:s institutioner och inte överta de nationella parlamentens ställning i den demokratiska processen.

Det europeiska samarbetet måste ha betydande beslutskraft i de frågor som är genuint gränsöverskridande och gemensamma. Förverkligandet av

den inre marknaden, liksom kampen för den europeiska miljön och arbetet för en fredlig utveckling i Europa, kräver gemensamma beslut och handlingskraft.

Det är angeläget att det europeiska samarbetet fördjupas genom en ekonomisk och monetär union. Därigenom tryggas och underlättas en fortsatt ekonomisk och politisk integration samtidigt som de nationella ekonomierna - främst de små ländernas - får en ökad stabilitet och utvecklingskraft. Sverige skall aktivt medverka till att samarbetet kan fördjupas genom vidare ekonomiskt och monetärt samarbete. Den fortsatta utvecklingen mot en ekonomisk och monetär union måste bygga på en sund ekonomisk utveckling samt på att de nationella parlamenten kan ge sitt stöd till de fortsatta stegen.

Det europeiska samarbetet omfattar även säkerhetspolitik och utrikespolitik. Det kalla krigets miljö med två block, som stod mot varandra, kommer att ersättas med en struktur där flera organisationer gemensamt försöker möta de nya säkerhetspolitiska utmaningarna i Europa och i Europas närhet. Sverige bör på ett konstruktivt och öppet sätt delta i utformningen av en ny europeisk säkerhetsordning. Sveriges förmåga att självständigt värna sina gränser är ett sådant bidrag.

Sverige spelar redan en aktiv roll i Europarådet och Europeiska säkerhetskonferensen (ESK) och bör fullt ut delta i EUs utrikes- och säkerhetspolitiska arbete. Under 1990-talet kommer Sverige även att få ta ställning till deltagande i ett fördjupat militärt samarbete inom ramen för den västeuropeiska unionen. Sveriges deltagande i ett sådant samarbete skall avgöras utifrån våra egna säkerhetsintressen och vår vilja att bidra till en europeisk säkerhetsstruktur. Det är emellertid av såväl svenskt som gemensamt intresse att få till stånd en utveckling, baserad på enhällighet, av den gemensamma säkerhets- och utrikespolitiken. En sådan utveckling bidrar till stabilitet och en tryggad fred i Europa.

Det är väsentligt att den gemensamma europeiska beslutskraften stärks inom de områden som kräver gemensam handling. Men alla viktiga politiska frågor behöver och bör inte avgöras på gemensam nivå - lika litet som alla viktiga frågor i ett enskilt medlemsland bör avgöras på nationell nivå. Vår idé om det framtida Europa tar stöd i samma grundläggande värden som i övrigt präglar vår politik: öppenhet, förtroende och gemenskap liksom frihet från hämmande regleringar, skatter och byråkrati. Långtgående detaljreglering blir inte mer acceptabel för att besluten fattats på europeisk nivå.

Den europeiska konstitutionen skall inte bara reglera hur och på vilken nivå beslut skall fattas utan också vilka områden som över huvud taget skall vara föremål för beslut på europeisk nivå.

Subsidiaritetsprincipen, det vill säga principen att ett beslut skall fattas så nära dem det berör som möjligt, är av central betydelse. Subsidiaritetsprincipen stadfästes i och med avtalet om en europeisk union, men bör konkretiseras ytterligare. Den skall syfta till att inga beslut skall fattas på en högre nivå än vad som är nödvändigt för sakfrågan lika väl som att inga beslut skall tas politiskt om inte detta på grund av frågans natur är nöd-

vändigt. De sociala frågorna bör företrädesvis behandlas på nationell och lokal nivå. Undantag bör alltid särskilt motiveras. Tillämpningen av subsidiaritetsprincipen bör vara sådan att en fortsatt integrationsprocess gynnas. Den stimuleras av att utrymmet för variation och mångfald är stort.

Ett gemensamt europeiskt medborgarskap är av värde för medborgarnas suveränitet och frihet och stärker den gemensamma demokratiska processen. Det klargör också de europeiska medborgarnas rätt att delta i beslutsfattandet på olika nivåer.

4. EN DEMOKRATISK RÄTTSSTAT

Sverige skall vara en demokratisk rättsstat och en konstitutionell monarki. Den enskildes frihet och rätt skall vara grunden för den offentliga maktens utövning.

Makten skall utövas under lagarna. De medborgerliga fri- och rättigheterna skall vara grundlagsfästa. Grundlagarna skall garantera det svenska statskicket samt tillförsäkra medborgarna frihet och oberoende gentemot den politiska makten. Rätten till fri opinionsbildning, fri trosutövning, fri näringsverksamhet, organisationsfrihet och enskild egendom skall skyddas i grundlag.

Det svenska konstitutionella systemet har under lång tid präglats av otillräcklig maktindelning. Enskilda medborgares rättssäkerhet har ibland setts som ett andra rangens värde, underordnat det parlamentariska majoritetsbeslutets omedelbara genomslag. Det har brutit i viljan att staka ut en privatsfär dit det offentliga icke äger tillträde.

Det som borde vara den enskildes rättigheter har i många avseenden överlåtit åt organisationer, som givits en offentlig legitimitet utan motsvarande demokratiska förankring. Den enskildes möjlighet att hävda sin rätt har försvarats genom detta.

Det offentligas åtaganden har samtidigt expanderat kraftigt. Det har skett genom att allt fler områden har kommit att styras av politiska beslut och allt fler har blivit beroende av det offentliga för sin verksamhet eller sitt uppehälle.

Samtidigt har grundläggande offentliga åtaganden eftersatts. De offentliga investeringarna har minskat. De rättsvårdande myndigheternas och försvarsmaktens förmåga att lösa sina uppgifter har urholkats. Offentliga miljöer har tillåtits förfalla.

Offentlig makt skall utövas för att sköta samhällets gemensamma angelägenheter. Staten skall skydda medborgare och nation mot yttre fiender och mot dem som hotar demokratin och rättsstaten.

Den offentliga makten skall skydda den enskilde mot brott och maktmissbruk och upprätthålla hans rättigheter gentemot såväl andra personer som det offentliga självt.

Stat och kommun bär ett yttersta ansvar för finansieringen av infrastruktur, grundläggande utbildning och grundforskning, att kulturarvet förs vidare till kommande generationer och den enskildes sociala trygghet när andra trygghetssystem inte räcker till.

Den enskildes rätt gentemot stat och kommun skall vara stark. Hans eller hennes ställning gentemot mäktiga organisationer skall på motsvarande sätt vara stark. Rätten att stå utanför en organisation skall grundlagsfästas. Kollektivanslutning till politiska partier skall ej få förekomma.

Rättskipningen skall fullgöras av självständiga domare och domstolar. Rättstillämpning skall ske utifrån generella, allmängiltiga normer. Specialdomstolarna skall avskaffas och deras uppgifter överförs till det allmänna domstolsväsendet.

Möjligheten till prövning av lagars förenlighet med grundlagen skall vara ett naturligt och därmed betydelsefullt inslag i det svenska rättsväsendet. Offentlighetsprincipen är viktig för öppenhet och kontroll av den offentliga makten.

Sveriges riksdag skall spela en central roll för svenska folkets delaktighet i den gemensamma demokratiska processen i Europa. Sveriges regering ansvarar i allt internationellt samarbete inför Sveriges riksdag.

Svenska medborgare får genom Sveriges medlemskap i Europeiska unionen samma rättigheter och friheter som övriga medborgare i EG, däribland rätten att delta i lokalpolitiken, oberoende av medborgarskap.

SÅ SKALL STATEN STYRAS

Sveriges riksdag stiftar lag. Riksdagens ledamöter skall utses i fria, proportionella och hemliga val, där varje myndig svensk medborgare äger rätt att rösta. Riksdagen skall ha 249 ledamöter.

Inslaget av personval skall vara stort. Väljarna skall ha reell möjlighet att påverka vem som skall företräda dem i riksdagen.

Det skall vara fyra år mellan riksdagsval. Om mandatperioden av något skäl bryts, skall nyvalet inleda en ny period om fyra år.

Val till Europaparlamentet skall vara proportionella med en fyraprocentsspärr som i riksdagsvalen. Hela landet skall utgöra en valkrets.

Svenska EG-kommissionärer och domare i EGs domstol skall utses av regeringen.

Riksdagen skall stifta lag, anta statsbudget, besluta om skatter samt utöva effektiv och fortlöpande kontroll av regeringens maktutövning. Lagstiftningen

skall vara precis och användningen av ramlagstiftning begränsas. Retroaktiv lagstiftning till den enskildes nackdel skall inte förekomma. Budgetprocessen utformas så att riksdagen kan ta ställning till klara och alternativa budgetförslag.

Riksdagens Europaanknutna arbete skall bedrivas i respektive utskott och i en särskild rådgivande nämnd. Ett separat Europautskott riskerar att få en särskild position mellan riksdag och regering och urholka riksdagens roll och kontrollfunktion. Riksdagen skall själv fatta beslut om det som rör Sverige och som inte rör det gemensamma.

Myndigheterna skall vara fristående och utöva sina arbetsuppgifter under lagarna. Myndigheternas styrelser skall tillsättas utifrån kompetens och oväld, inte utifrån parlamentarisk eller korporativ representativitet.

Myndigheternas antal skall minskas och deras reglerande makt begränsas. Myndighetsbeslut skall alltid kunna överklagas. Den enskilde skall få skäligt skadestånd vid felaktig myndighetsutövning, inklusive skattemål.

Den enskildes integritet skall åtnjuta gott skydd. Det skall finnas noggrant angivet i lag vilka uppgifter om den enskilde som det allmänna har rätt att samla in och bearbeta. Uppgifter som samlas in för ett ändamål skall ej användas i andra sammanhang.

Större obligatoriska uppgiftsinsamlingar av allmän karaktär, som till exempel folk- och bostadsräkningar, skall ej förekomma.

STATENS OCH KOMMUNERNAS UPPGIFTER

Staten och kommunerna skall vara de två politiska nivåerna i Sverige. Landstingen avskaffas i och med att en ny finansiering av sjukvården, baserad på en allmän sjukvårdsförsäkring, införs. Deras arbetsuppgifter övertas av stat, kommun och civilt samhälle. Någon ny regional nivå med direkta val och beskattningsrätt skall ej införas. Vid behov sker samverkan över kommungränser på frivillig väg.

Staten skall hantera frågor som angår hela nationen. Staten ansvarar ensam för Sveriges relationer med andra stater och för Sveriges internationella samarbete.

Kommunerna skall koncentrera sig på sina kärnuppgifter. De skall svara för det lokala samhällets utveckling genom fysisk planering, infrastruktur och myndighetsutövning vad gäller sociala frågor och frågor som rör natur- och stadsmiljö. Kommunerna skall ansvara för att grundläggande utbildning samt insatser för social trygghet, när andra trygghetssystem inte förslår, kommer alla till del.

Men kommunernas ansvar för vissa verksamheter leder inte till att de själva måste utöva dem. Det som andra kan göra bättre eller lika bra skall inte en kommun göra i egen regi.

Staten har ansvar för tillgången till utbildning samt för att grundläggande försäkringssystem för sjukdom, sjukvård, arbetslöshet och arbetsskador omfattar alla.

Den kommunala beslutskompetensen och det kommunala ansvaret skall vara väl definierade. Riksdagen skall inte därutöver ålägga kommunerna nya uppgifter. Ambitionsnivå och utformning av kommunens tjänster skall i huvudsak vara beroende av lokala överväganden och inte detaljregleras i lag.

Kommunernas verksamhet finansieras med egna skattemedel utan andra statliga bidrag än sådana som syftar till att kompensera för stora avvikelser i skattekraft och strukturellt betingade kostnader. Statligt stöd till medborgarnas välfärd skall gå till den enskilde och ej till kommunerna.

RENÄSSANS FÖR KOMMUNAL DEMOKRATI

Det är i kommunerna som medborgarna har störst förutsättningar att engagera sig i i politiskt arbete, både som medborgare och som förtroendevalda.

En precisering av kommunernas uppgifter ger kommunerna större utrymme att bestämma över egna angelägenheter. Samtidigt stärks den enskildes möjligheter till ett aktivt inflytande över de gemensamma angelägenheterna.

Det aktiva engagemanget blir mer naturligt om kommunerna är små och besluten relevanta för alla kommuninvånare. Kommundelsnämnder kan inte ersätta det som naturligt kan ske i mindre kommuner.

Den kommunala demokratin skall fördjupas. Fyraåriga mandatperioder införs med möjlighet att utlysa kommunala nyval. Den gemensamma valdagen avskaffas. Personvalsinslaget skall öka. Principen för fördelningen av uppdrag skall vara sådan att majoriteten tillsätter centrala poster. Kommunala folkomröstningar bör vara ett viktigt inslag i den kommunala demokratin.

Kommunernas skatteuttag skall minska. Mycket av det som i dag finansieras via kommunalskatten kommer i stället att erbjudas av kommun eller privata alternativ och då finansieras via avgifter. Höjda kommunala avgifter skall följas av sänkta skatter. Progressiva kommunala avgifter skall ej förekomma. I de fall kommunen är ensam producent av tjänster är det viktigt att tillse att ett ökat avgiftsuttag inte blir ett sätt för kommunen att expandera sin budget. I en tid då privata alternativ till kommunal verksamhet växer fram är det nödvändigt med ett näringsförbud för de verksamheter i kommunal egen regi som kan överlåtas åt privata entreprenörer. Risken är annars uppenbar att kommunernas möjlighet att styra sin egen upphandling innebär ett ensidigt gynnande av egna verksamheter.

En utveckling mot att kommunerna i företagsliknande former etablerar sig på konkurrensutsatta marknader, eller fortsätter i egen regi-verksamheten på områden där, privata alternativ kan uppstå, måste bestämt avvisas.

Kommunal verksamhet, som inte är myndighetsutövning, skall upphandlas i konkurrens.

Kommunala verksamheter skall endast i undantagsfall bolagiseras och då främst som förberedelse till att de privatiseras. Bedrivs en verksamhet redan i kommunal bolagsform är detta i allmänhet ett tecken på att den kan privatiseras. Vid bolagisering är det viktigt att säkerställa fortsatt medborgerlig insyn i verksamheten.

5. EN FRI EKONOMI

DEN FRIA EKONOMINS FÖRUTSÄTTNINGAR

Sverige skall vara en marknadsekonomi med enskild äganderätt, etableringsfrihet, avtalsfrihet, fri konkurrens, fri prisbildning, frihandel och rätts-säkerhet. Vårt välstånd förutsätter framgångsrika företag och framgångsrika företagare.

Ekonomisk frihet innebär mångfald och möjligheter för individen att genom egna insatser - arbete, företagande, sparande, investeringar, utbildning - skapa ett bättre liv för sig själv och de sina. De ekonomiska drivkrafterna skall tas tillvara.

Rätten att fritt sluta avtal gör det möjligt för medborgarna att genom sam-verkan och utan att fråga om lov förbättra sin situation. Ekonomisk frihet skapar förutsättningar för individuell frigörelse och social rörlighet. Den ekonomiska friheten väger lika tungt som andra medborgerliga fri- och rät-tigheter.

Marknadsekonomi förutsätter enskilt ägande. Äganderätten har betydelse för ekonomins funktionsförmåga och ett från staten oberoende samhällsliv. Utan enskild egendom hamnar såväl enskilda som den lilla världens ge-menskaper i ett direkt och ständigt beroende till staten. Andra rättigheter riskerar att förlora sin betydelse om det civila samhället inte kan skaffa sig de resurser som är nödvändiga för att rättigheterna skall kunna ta konkret gestalt. Den enskilda äganderätten och näringsfriheten skall vara grund-lagsfästa.

Det är viktigt att det enskilda ägandet inte är koncentrerat till några få händer, utan att det finns förutsättningar för alla medborgare att förvärva, förvalta och förmera egendom. Den ekonomiska politiken skall skapa för-utsättningar för spritt personligt ägande. Olika former av individuella vinst-delningssystem skall uppmuntras. Lagar och regler bör utformas så att de främjar en ökning av personligt ägande i stället för institutionellt.

Vinster från företagande skall inte låsas in genom skatteregler i det företag där de har tjänats in utan kunna komma till ny och produktiv användning i

nya investeringar och därmed möjligheter. Därmed skapas nytt företagande parallellt med det befintliga och en dynamisk förändring i hela ekonomin främjas.

Det sammanlagda skattetrycket skall vara lågt. Ett högt skattetryck skapar snedvridande effekter i ekonomin. Men framför allt begränsar det våra möjligheter att själva bestämma över våra liv. Det är inte bara de summor vi förfogar över som anger vår ekonomiska frihetsgrad utan också de andelar av våra inkomster som årligen tas i anspråk av det offentliga.

Frihandel och öppenhet är av avgörande betydelse inte bara för välståndet utan också för freden och för utvecklingsländernas möjligheter att lyfta sig ur sin fattigdom.

Sverige skall i internationella sammanhang aktivt verka för fungerande frihandel, mot eventuella protektionistiska tendenser inom det europeiska samarbetet, för Central- och Östeuropas snara handelspolitiska integration med det övriga Europa och för en fortsatt utveckling av det internationella frihandelsarbetet inom GATT. Sverige skall verka för frihandel även om det kortsiktigt missgynnar producenter i enskilda svenska branscher.

EKONOMI FÖR HUSHÅLLNING

I en marknadsekonomi fattas de ekonomiska besluten av dem som är direkt berörda. De enskilda människornas, familjernas och företagens önskemål kan därmed komma till direkt uttryck. Marknadsekonomi ger konsumenterna makt att välja och makt att välja bort.

Marknadsekonomi tillgodoser även mindre gruppers intressen. Det behöver inte vara en majoritet på marknaden som efterfrågar en vara eller tjänst. Det räcker att de som vill köpa är så många att tillverkningen kan ske i lönsam omfattning. Marknadsekonomi är ett viktigt skydd för samhällets mångfald.

Genom den fria prisbildningen hålls hela tiden konsumenterna informerade om vilka resurser det finns god tillgång på och var det råder knapphet. När en råvara blir mer sällsynt ökar dess pris, varvid producenterna söker ny teknik eller nya produkter och konsumenterna söker sig till andra alternativ. I en politiskt styrd ekonomi finns hela tiden skäl för de ansvariga att söka hålla priserna på populära varor konstgjort låga. Det leder till snedvriden konsumtion, slöseri med råvaror och stagnation i den tekniska utvecklingen. Utrymmet för maktfullkomlighet, påtryckningar och utnyttjande av kontakter, korruption och "svarta" marknader ökar på bekostnad av ett ansvarsfullt ekonomiskt beteende. Marknadsekonomi är viktig för en god hushållning.

FÖRÄNDRINGENS EKONOMI

Marknadsekonomi är förändringens ekonomi. Den ger hela tiden motiv och möjlighet för initiativrika personer, entreprenörer, att finna nya vägar att skapa och tillfredsställa konsumenters önskemål. Det kan vara frågan om en helt ny produkt eller en helt ny tjänst men också ett nytt sätt att kombinera kända produktionsfaktorer eller distribuera redan kända produkter.

Entreprenörernas verksamhet utgör en fortlöpande granskning och utmaning av den existerande produktionsapparaten. Gamla lösningar får ständigt vika för nya, som är bättre ägnade att tillfredsställa konsumenterna. Marknadsekonomi innebär ett kontinuerligt förnyelsearbete.

Denna dynamiska aspekt av marknadsekonomi har ofta kommit i skymundan, men den är i själva verket den fria ekonomins kärna. Inom de ramar som sätts av ett antal fasta spelregler - ett stabilt penningvärde, grundlagsfäst äganderätt, förutsebar lagstiftning, en skattenivå som ger marknadsekonomi utrymme - utsätts etablerade lösningar för kontinuerlig omprövning och förändring.

Välståndet och därmed tryggheten har denna ständiga omvandling som grund.

Genom politiska beslut har man dock allt för ofta sökt att förhindra eller försena förändringar. Det arbetsrättsliga regelverket och en rad andra regleringar, liksom beskattningen av vinster och utdelning, är exempel på detta. En sådan politik skapar en bedräglig känsla av stabilitet och trygghet men underminerar marknadsekonomins förmåga att utvecklas och skapa välstånd.

Tillväxt uppstår genom framgångsrikt ekonomiskt förnyelsearbete. Tillväxt ger oss utrymme för investeringar i en bättre framtid, för att sanera den svenska ekonomin och för att betala tillbaka på skuldbördan.

Utan tillväxt försvagas våra möjligheter att slå vakt om en god miljö, de svaga och utsatta och om vår ställning som ett ledande industriland. Fördelningspolitik är inget alternativ till tillväxtpolitik när det gäller att skapa och upprätthålla välstånd. Ofta är fördelningspolitik tvärt om ett hot mot välstånd och välfärd, eftersom de skatter och regleringar den förutsätter försämrar ekonomins förmåga att fungera och utvecklas.

Marknadsekonomi förutsätter avtalsfrihet. Den frivilliga överenskommelsen innebär välfärdsvinster i och med att båda parter tjänar på den. Hindren att efter eget val ingå avtal skall vara så få och så förutsebara som möjligt. Konsumentlagstiftning, som ger konsumenterna möjlighet att på vissa grunder frångå ingångna avtal, måste utformas så att respekten för avtalets värde och betydelse inte urholkas.

Avtals- och kontraktsfriheten måste skyddas av ett väl fungerande rättsväsende. Såväl fysiska som juridiska personer skall ha goda möjligheter till skadestånd vid avtalsbrott.

STÄRKT MARKNADSEKONOMI!

I slutet av 1980-talet led planekonomin sitt slutgiltiga sammanbrott. Fatigdomen och de ekonomiska misslyckandena, som följde av planekonomin, avslöjades fullt ut. Den begränsade materiella standard som kom människor till del hade uppnåtts till priset av grotesk miljöförstöring, rovdrift och utnyttjande av människor.

Under efterkrigstiden har tron på politikens möjligheter varit stark. Enligt den gängse synen på staten har i stort sett samtliga samhällsproblem kunnat lösas på politisk väg förutsatt att tillräckliga ekonomiska resurser ställts till det offentliga förfogande och att dess reglerande makt inte inskränkts. Reglering har lagts till reglering, åtagande till åtagande, skatt till skatt. Alla dessa pålagor har skapat ett nät som fjättrar ekonomin och minskar dess förmåga till förnyelse, dess förmåga att generera resurser och dess möjligheter att växa. Den enskilde har gjorts alltmer beroende av det offentliga.

I dag utgör planhushållningen och dess idéer inte något levande hot mot marknadsekonomin som ekonomiskt system för frihet och välstånd. I de före detta socialistiska ekonomierna och i den tredje världen är det statens oförmåga att upprätthålla lag och rätt som är hotet. I den västliga världen är det den överstora välfärdsstaten som utgör det dominerande hotet mot marknadsekonomin.

De skatter som följer av alla utgiftsåtaganden ökar avståndet mellan det privatekonomiskt och det samhällsekonomiskt förnuftiga. Regleringar minskar medborgarnas och företagens flexibilitet, deras möjligheter att pröva nya lösningar och snabbt anpassa sig efter förändrade förhållanden i omvärlden.

Som ett resultat av trycket från en rad välorganiserade särintressen kom statsbudgetens utgiftssida under årtionden att innehålla allt mindre av investeringar och allt mer av subventioner och transfereringar. Välfärdssystemen blev allt mer omfattande. De kom att motverka individernas möjligheter att genom produktiva insatser, som arbete, sparande och utbildning, påverka den egna välfärden.

Vill vi främja möjligheterna till självförverkligande som arbetstagare, entreprenörer och företagare, få ökade valmöjligheter som konsumenter och komma i åtnjutande av uthållig tillväxt, måste vi befria marknadsekonomin. Skattebördan måste reduceras. Var och en skall kunna leva på sin lön. Omfattande avregleringar måste genomföras och välfärdssystemen omprövas i grunden. Den ekonomiska friheten måste öka!

6. EKONOMISK POLITIK FÖR TILLVÄXT OCH VÄLSTÅND

LÄRDOMARNA FRÅN VERKLIGHETEN

Svensk politik har i tilltagande utsträckning utgått från uppfattningen att våra resurser är en given storhet, ett ständigt tillflöde av pengar som finns där att fördela vad de ansvariga än tar sig för. Insikten om att de ekonomiska resurserna inte finns en gång för alla, utan att de hela tiden måste skapas genom företagens ständiga arbete med att hålla sig konkurrenskraftiga, har allt för länge varit allt för dålig.

Det gick lätt att förstöra förutsättningarna för dynamisk utveckling. Effekterna av politiken sedan mitten av 1960-talet talar sitt tydliga språk. Den offentliga sektorn expanderade och skatterna höjdes. Höga marginalsatser och snedvridande skatteklar gjorde arbete mindre lönsamt. Snabb inflation och höga skatter gjorde det billigt att låna medan sparandet missgynnades. Investeringsklimatet förstördes av snåriga regler och höga skatter.

Denna politik lade grunden till det sena 1980- och det tidiga 1990-talets ekonomiska kris. Sedan våra skatter och offentliga utgifter började öka mer än i våra konkurrentländer har vår ekonomi stadigt fungerat sämre och sämre. Under lång tid försökte de ansvariga via devalveringar samt överbrygnings- och överbudspolitik dämpa effekterna av den felaktiga politiken, i stället för att angripa dess orsaker. Det strukturella reformarbetet inleddes först vid 1990-talets början.

Det som borde vara fast och varaktigt - penningvärdet, ägandet, lagarna - har ändrats på ett nyckfullt sätt, medan det som kontinuerligt bör förändras - företaget och arbetslivet - har reglerats och beskattats till förstelning.

STABILT PENNINGVÄRDE OCH LÅGA SKATTER

Sverige skall ha låg inflation och ett stabilt penningvärde. Detta förutsätter såväl penningpolitisk som finanspolitisk disciplin, liksom ansvarsfulla löneförhandlingar. Låg inflation är en förutsättning för låga räntor, främjar ett högt sparande och förbättrar möjligheterna att planera långsiktiga investeringar.

Riksbanken skall vara självständig gentemot regering och riksdag och ha som främsta mål att försvara penningvärdet. Sverige skall sträva mot en fast växelkurs.

Sverige skall delta i det europeiska valutasamarbetet och medverka till en europeisk valutaunion. Det kan ge den stabilitet som hushåll och företag behöver för att kunna planera och göra åtaganden på lång sikt. Vårt välstånd är beroende av fri handel och internationellt inriktade företag. Utvecklingen i den europeiska ekonomin är avgörande för utvecklingen i vårt land. Svensk ekonomisk politik måste föras utifrån dessa förutsättningar och i samarbete med det övriga Europa. Som ett litet land i kanten av det stora europeiska samarbetsområdet kan vi inte föra en ekonomisk politik som väsentligen avviker från den europeiska.

Stora budgetunderskott och en betydande statsskuld utgör både ett ekonomiskt och ett moraliskt problem. Den statliga upplåningen leder till högre räntor. Detta medför högre boendekostnader och gör företagets investeringar dyrare, vilket i sin tur medför utslagning av arbetstillfällen samt lägre tillväxt. Nästa generation sätts i skuld och dess ekonomiska handlingsfrihet och välstånd beskärs. Den ekonomiska politiken är också en moralisk utmaning, som handlar om det ansvar dagens generation har mot sina efterkommande.

Underskotten i statens och kommunernas finanser skall bort.

Skatthöjningar i syfte att nå budgetbalans får omvänd effekt om företag - och därmed arbetstillfällen och skatteinkomster - slås ut av för höga kostnader. Då kommer intäkterna att minska, utgifterna att öka och underskotten riskerar att bli permanenta.

Statsskulden skall reduceras med hjälp av ekonomisk tillväxt och privatiseringar av statlig egendom.

Statens budget bör ställas upp så att skillnaden mellan investeringar i till exempel infrastruktur och kostnader för till exempel transfereringar görs tydligare.

TILLVÄXTENS EKONOMISKA POLITIK

Sverige skall bli ett tillväxtens och företagandets land. De offentliga finanserna måste förbättras och intresset för enskilt sparande öka för att låg ränta och stark valuta skall kunna uppnås.

I en internationaliserad och öppen världsekonomi måste varje land och varje företag erbjuda varor som är konkurrenskraftiga vad gäller teknologi, kvalitet och pris. Med konkurrens från de nyligen industrialiserade länderna i Asien, framväxande ekonomier i den tredje världen och framför allt Central- och Östeuropa kommer det att bli allt svårare för etablerade industriländer att hävda sitt välstånd genom att konkurrera med priset.

Det är därför av avgörande betydelse att vi stärker utvecklingskraften och förnyelseförmågan i den svenska ekonomin. Då kan produktion till låga kostnader i våra baltiska grannstater bli en tillgång för Sverige. Då kommer svensk industri, både befintlig och ännu icke etablerad, att kunna utnyttja de möjligheter som uppstår genom de teknologiska genombrotten men också de kommersiella möjligheter som Europas nya geografi och den europeiska integrationen erbjuder. Då kommer Sverige att kunna ta steget in i en ny tid av modern industrialism, som bygger på hög kunskapsnivå, kvalificerad marknadsföring, internationell konkurrenskraft och kreativt skapande.

Den ekonomiska politiken skall ha som grundläggande syfte att stimulera arbete, sparande och företagande. Balansen mellan sparande och konsumtion måste förskjutas mot ökat enskilt sparande i syfte att öka investeringarna. Förbättrad utvecklings- och konkurrenskraft skall uppnås genom en ny skattepolitik. Ekonomin måste få ökad vitalitet genom ökad konkurrens och avreglering. Marknadsekonomin skall återupprättas inom starkt reglerade sektorer som välfärds- och tjänstesektorerna samt boendet.

Statens utgiftsstrategi skall ha två grundläggande drag:

Dels skall statens samlade utgifter sänkas för att ge industrin, näringslivet och hushållen större samhällsekonomiskt utrymme. Genom sänkta utgifter minskar statens upplåningsbehov. Därmed läggs en grund för lägre räntor. Samtidigt skapas utrymme för sänkta skatter, som är den bästa stimulansen för ekonomin.

Dels skall statens utgifter i ökad utsträckning vara inriktade mot kollektiva nyttigheter, som ingen annan åtager sig. Statens generella transfereringar till kommunerna skall gradvis avvecklas. Offentligt stöd till välfärd skall gå direkt till den enskilde för att öppna för marknadsmässiga och samhällsekonomiskt mer effektiva lösningar. Inkomstfördelning och transfereringar till enskilda skall minskas.

Balans mellan sparande och konsumtion uppnås genom ökat individuellt ansvarstagande och mer individualiserade trygghets- och pensionssystem i kombination med att en större del av ekonomin blir marknadsstyrd.

Större krav ställs på investeringars förmåga att ge ytterligare tillväxt. Privatisering av statliga företag, statliga affärsverk och statliga fastigheter skall ge både mångfald och konkurrens samt effektivare verksamheter. Privatiseringar av offentligt ägda företag och bostäder ger möjlighet att betala av statliga och kommunala lån och minskar därmed den offentliga räntebördan.

Skattepolitikens inriktning är avgörande för att skapa utrymme för ökad marknadsorientering. Det samlade skattetrycket skall sänkas parallellt med

att de offentliga utgifterna sänks. Därmed stimuleras den inhemska ekonomin till nya investeringar och tillväxt. Samtidigt ges efterfrågan på varor, tjänster och investeringar en mer marknadsmässig prövning.

SÄNKTA SKATTER

Sänkta skatter har värde i sig. Genom lägre skatter ökar den enskildes frihet och förutsättningar skapas för mångfald, variation och konkurrens. Marknadsekonomin grunder - valfrihet, personligt ägande och sparande - stärks. Utrymmet för enskilda initiativ ökar.

Sänkta skatter leder till effektivare produktion. Skatteklar eliminerar eller reduceras och resurser utnyttjas bättre. Tillväxt stimuleras i stället för att motverkas. Inflationsdrivande utbudsrestriktioner undanröjs.

Under 1990-talet skall Sverige bli ett ledande skattesänkarland. Strävan bör vara att det svenska skattetrycket gradvis sänks till en nivå som motsvarar den i andra jämförbara europeiska länder.

Avgörande för skattetrycket är de offentliga utgifternas andel av samhälls-ekonomin. Det är de offentliga utgifternas storlek som långsiktigt avgör beskattningen av samhället. Arbetet med att minska de offentliga utgifterna och förändra de offentliga utgiftssystemen måste därför stå i förgrunden för den långsiktiga skattepolitiken. Sänkta offentliga utgifter skall i första hand ge möjligheter till sådana skattesänkningar som stimulerar utvecklingskraften och konkurrenskraften i ekonomin. Nya investeringar och nya arbetstillfällen ger en bredare skattebas och därmed i sin tur förutsättningar för lägre skattesatser och ett lägre skattetryck.

Sverige skall ha en kapitalbeskattning som gör det lönsamt att spara och investera. Skatter, som inte tas ut på avkastningen av kapital utan på kapitalbasen, urholkar det enskilda ägandet och minskar tillgången på riskvilligt kapital. Förmögenhets-, arvs- och gåvoskatt skall ej förekomma.

Kapital skall kunna användas till nya satsningar och inte låsas in i befintliga verksamheter genom skatteregler. Dubbelbeskattningen på aktieutdelning skall slopas. Beskattningen av kapitalavkastning och kapitalvinster skall sänkas. Långvarigt innehav av aktier skall ge skattefrihet vid realisation.

Förutsättningarna för risktagande och nyföretagande skall stärkas genom lägre skatter för nysatsningar. Skatteavdrag införs för vissa riskkapitalsatsningar. Möjligheterna att dra av kostnader i rörelse mot inkomster av tjänst underlättar för löntagare att starta företag.

Ett levande arbetsliv förutsätter att det är lätt och ekonomiskt intressant att flytta och ta ett nytt arbete. Bostadsmarknaden mår väl av att boende enkelt kan byta till en bostad som bättre passar en ny livssituation. Det medför också en bättre användning av det samlade bostadsbeståndet. Skatt på realisationsvinst vid flyttning skall inte förekomma.

Fastighetsskatten skall avvecklas.

I ett Europa med öppna gränser måste beskattningen av kapital vara konkurrenskraftig. Annars kommer utländska intressenter att avstå från att investera i Sverige och svenskar att välja att investera i utlandet i stället för i Sverige. På motsvarande sätt måste beskattningen av varor och tjänster ligga på en sådan nivå att Sverige är konkurrenskraftigt. Den svenska mervärdesskatten skall sänkas ner mot europeisk genomsnittsnivå. En så långt möjligt enhetlig moms skall eftersträvas. Konkurrenskraften i förhållande till det övriga Europa kan dock kräva en anpassning inte bara i form av lägre moms utan också genom en anpassning till olika momsnivåer.

Den kommunala beskattningen skall minska. Införandet av en allmän sjukvårdsförsäkring och växande utrymme för fristående alternativ inom barnomsorg och skola kommer att möjliggöra väsentligt lägre kommunala skatter.

Handläggningstiderna i skatteärenden skall förkortas. Den skattskyldige skall kunna begära förhandsbesked i skattefrågor och kunna agera utifrån dessa. Vid skattemål där den enskilde får rätt skall staten betala dennes rättegångskostnader. Skattekontroll och skatteindrivning skall ske effektivt i syfte att motverka skattefusk och ekonomisk brottslighet och säkerställa rättvis konkurrens mellan olika näringsutövare.

En skattepolitik av detta slag frigör resurser. Det lönar sig att arbeta. Behovet av bidrag minskar. Drivkrafterna för företagande växer. Förutsättningarna för ekonomisk tillväxt stärks.

7. ETT DYNAMISKT ARBETSLIV

ARBETE FÖR UTVECKLING OCH TRYGGHET

Det är den enskildes insatser, som arbetstagare eller som företagare, som avgör graden av välstånd i vårt samhälle. Arbetet ger oss identitet och trygghet. En öppen och vital arbetsmarknad ger goda förutsättningar för jämställdhet. Genom arbete kan män och kvinnor svara för sin försörjning och för det ansvar de har gentemot de sina.

Det är en myt att det skulle råda brist på arbetsuppgifter i det moderna samhället. Mängden arbetsuppgifter är tvärtom näst intill oändlig: lika omfattande som våra behov, drömmar och önskemål. Den politiska utmaningen är att utforma lagar och regler på ett sådant sätt att så många efterfrågade arbetsuppgifter som möjligt kan bli utförda.

Arbete skapar alltid mer resurser än arbetslöshet. Om en hög sysselsättningsgrad inte är förenlig med låg inflation är det de arbetsrättsliga regelverken och lönebildningens förutsättningar som är för dåligt utformade, inte målet om ett stabilt penningvärde.

Under 1970-talet utsattes arbetsmarknaden för en regleringsoffensiv som skapade byråkrati, minskade rörligheten och försvårade tillkomsten av nya arbetstillfällen. Fackets makt blev ett växande problem. Den enskildes belöning för kompetensutveckling och extra arbetsinsatser sjönk kraftigt. Snabbt stigande arbetsgivaravgifter och skyhöga marginalskatter i förening gav upphov till svåra stelheter. Den svenska ekonomins förmåga till dynamisk utveckling och tillväxt urholkades på ett förödande sätt.

Devalveringarna i början av 1980-talet var ett försök att hantera 1970-talets skatte- och arbetsmarknadspolitiska misstag. De misslyckades, eftersom de problem som gav Sverige en kroniskt hög inflationstakt, och därmed kontinuerligt urholkad konkurrenskraft, inte åtgärdades. De ansvariga försummade att avreglera arbetsmarknaden, sänka skattebelastningen och reformera socialförsäkringssystemen för att få dem att främja produktiva insatser

snarare än frånvaro. Kostnadskrisen blev alltmer akut. Slutresultatet blev det tidiga 1990-talets kraftigt växande arbetslöshet.

Det tillhör vår tids viktigaste utmaningar att ta tillvara de möjligheter till nya arbeten som en internationell och öppen ekonomi, präglad av ständig förändring, ger. Varje medborgare måste få tillfälle att genom arbete ta del i och ansvar för den ekonomiska utvecklingen. Det ställer krav på en stark ekonomi baserad på starka företag med utvecklingskraft och konkurrensförmåga och engagerade och kunniga medarbetare.

Arbetslivet skall präglas av respekt och öppenhet för både kvinnors och mäns kompetens och insatser. Ett mer flexibelt arbetsliv, nya organisationsformer och fler privata alternativ inom välfärdens och omsorgens områden kommer att ge kvinnor en starkare ställning på arbetsmarknaden. Lagstiftning skall motverka att någon på grund av kön får lägre lön eller sämre utvecklingsmöjligheter. Lagstiftningen för jämställdhet skall garantera den enskildes rätt och gälla över hela arbetsmarknaden.

Invandrarna måste kunna inlemmas och utvecklas i det svenska arbetslivet. Kunnande och kompetens skall tas tillvara.

Sverige skall ha ett arbetsliv som präglas av företagande, förnyelse och kompetens.

KUNSKAP OCH KOMPETENS

Kunskap, förståelse och resonerande förmåga blir alltmer avgörande för framgång. Hög kunskapsnivå är i många fall redan viktigare än råvaror och kapital som källa till ekonomisk tillväxt. Trots denna utveckling har den enskildes ekonomiska belöning för att utbilda sig och tillägna sig kunskap sjunkit kraftigt under de senaste decennierna. Denna utveckling hotar vårt välstånd och måste vändas.

Utbildning, skattepolitik och arbetsmarknadsinsatser skall stimulera den enskilde att stärka sin personliga kompetens.

Att vidga och fördjupa sin kompetens kommer för den enskilde att vara det bästa sättet att skydda sig mot arbetslöshet. Det är viktigt att var och en får möjlighet att på detta vis utveckla sig själv. En hög kompetensnivå hos den enskilde minskar den samlade arbetslösheten genom allsidigare kunnande och bättre konkurrenskraft.

Detta ställer krav på arbetsrättsliga regler som ger den enskilde arbetstagar en stark ställning även om han byter anställning, skatteregler som stimulerar till kompetensutveckling och engagemang samt en kompetensfrämjande lönebildning. Bättre förutsättningar för den enskildes rörlighet bidrar till bredare och högre kompetens samt snabbare besättning av vakanser.

Det offentliga kan investera i sådant som gör det möjligt för människor att själva lära: kvalificerade lärare, bra läromedel och många undervisnings-

timmar. Men det är inte de satsade beloppen i sig som har betydelse för utbildning och tillväxt, utan den kunskap som elever och studenter verkligen tillägnar sig genom egna insatser.

ARBETSRÄTT FÖR RÖRLIGHET

Ökad rörlighet på arbetsmarknaden och bättre förutsättningar för individuell utveckling uppnås genom en arbetsrättslig lagstiftning som gör det lätt för den enskilde att söka nya anställningar, minskar företagens risktagande vid nyanställningar och bäddar för flexibel lönebildning. Rörligheten stimuleras också av att den enskildes rättigheter är knutna till honom som individ, inte som medarbetare vid ett visst företag eller medlem av en viss facklig organisation.

Med individuella avtal, mer flexibla arbetstidslösningar och nya arbetsorganisationer skapas ett arbetsliv som är bättre anpassat till de enskilda arbetstagarnas önskemål. Den tekniska utvecklingen, ett växande egenföretagande och en decentralisering av ansvar till medarbetarna kan ge bättre möjligheter för den enskilde att själv planera sin tillvaro och forma sitt liv.

Detta förutsätter genomgripande förändringar av de regelverk som styr relationerna mellan arbetsgivare och arbetstagare på den svenska arbetsmarknaden, eftersom dessa är anpassade för en annan tid: den stordriftens, enhetlighetens och kollektivismens ordning som vi i rask takt avlägsnar oss i från.

Arbetsrätten skall sätta arbetstagare och arbetsgivare i centrum, inte arbetstagarnas och arbetsgivarnas organisationer. Möjligheterna att träffa avtal lokalt och individuellt skall vara goda.

De lagar som reglerar arbetstid, semester och ledigheter behöver reformeras i syfte att skapa flexibilitet och utrymme för produktivetsförbättringar. Närvaro skall löna sig mer än frånvaro.

Inflytandet och medbestämmandet på den enskilda arbetsplatsen skall tillkomma den enskilde arbetstagaren. Arbetstagarnas lagstadgade rättigheter skall inte göras beroende av huruvida den enskilde arbetstagaren är medlem i en facklig organisation eller ej. Frågor kring inflytande bör lösas genom avtal snarare än lag.

Anställningsskyddet skall reformeras. Nyanställningar och arbetsbyten skall underlättas. Entreprenadveton och stelbenta regler om turordningen vid uppsägningar hör inte hemma i en modern ekonomi. Möjligheter till korttidsanställningar skall säkerställas.

Föreställningen att det skulle föreligga ett grundläggande och egentligt konfliktförhållande mellan arbetsgivare och arbetstagare, mellan kapital och arbete, och att detta endast kan upphävas temporärt genom att avtal ingås, är en marxistisk kvarleva som bortser från den verklighet där välstånd skapas genom arbete och företagande i förening. Den grundläggande förutsättningen för arbetsmarknaden bör vara avtalsfrihet inom ramen för

den arbetsrättsliga lagstiftningen. Samarbete och inte konflikt bör vara den naturliga utgångspunkten för ett modernt arbetsliv.

Strejker och lockouter blir alltmer otidsenliga förhandlingsmetoder. De skapar problem för tredje part, äventyrar ekonomins internationella anseende och försämrar dess förmåga att fungera.

Medlemsomröstning om stridsåtgärder skall kunna krävas av en minoritet av medarbetarna. Kontraktsbrott genom vild strejk skall medföra kännbara skadestånd och kunna leda till avskedanden.

Små nyckelgrupper skall kunna hindras att genom stridsåtgärder lamslå hela samhällssektorer. Avtal skall kunna innehålla plikt klausuler.

LÖNEBILDNINGEN

Lönebildning, arbetsrätt och skattesystem skall främja produktiviteten och stimulera den enskilde att kontinuerligt utveckla sin kompetens. Lönebildningen bör ske lokalt. Skatten på arbete skall vara låg för att minska skillnaden mellan den lönekostnad som arbetsgivaren betalar och den lön efter skatt som den enskilde får.

Låg inflation och god samhällsekonomisk utveckling förutsätter en lönekostnadsutveckling som rimmar väl med produktivetsutvecklingen i ekonomin. De avtalslutande parterna har huvudansvaret för den arbetslöshet som uppstår då lönebildningen inte är förenlig med produktivetsutvecklingen.

Staten skall ansvara för att den ekonomiska politiken utformas så att den främjar konkurrenskraft och produktivetsutveckling och därmed en god lönebetalningsförmåga. Utfall eller förhandlingsformer i den privata sektorns löneförhandlingar är inte regeringens eller riksdagens sak att ta ställning till. De politiskt ansvariga bör dock klargöra att varken underskottspolitik, expansion av den offentliga sysselsättningen eller urholkande av penningvärdet kommer att tillgripas för att eliminera konsekvenserna av avtal på högre nivåer än produktivetsutvecklingen motiverar.

Den konkurrensutsatta sektorn skall vara löneledande. Den offentliga löneutvecklingen skall ej med automatik följa den konkurrensutsatta. Produktivetsbefrämjande lönesystem och arbetsvillkor skall utformas även för den offentliga sektorn. Utbildning, kompetens och ansvarstagande skall premieras.

Arbetsgivaravgifterna skall sänkas och betalningsansvaret för socialförsäkringarna tydliggöras för arbetstagarna och arbetsgivarna. På så sätt ökas förståelsen för det totala skatteuttagets storlek och användning. Sambanden mellan inbetalning och uttag blir tydligare. Lönebildningen kan bli mer ansvarsfull när uttagen till löneökningar och socialförsäkringar sker samtidigt.

ARBETSMARKNADSPOLITIKEN

Även om de avtalsslutande parterna har ett ansvar för sysselsättningen kommer arbetsmarknadspolitiska åtgärder att behövas: dels av sociala skäl, dels för att utjämna konjunkturvariationer. De statliga insatserna skall inriktas på att göra det möjligt för dem som saknar arbete att komma in på den reguljära arbetsmarknaden.

De arbetsmarknadspolitiska insatserna bör alltid vara begränsade till sin omfattning och endast bedrivas när arbetslöshetstalen ligger klart över den korttidsarbetslöshet som beror på flyttning, arbetsbyten eller att man är i färd med att ta steget ut på arbetsmarknaden efter utbildning eller egenföretagande.

Arbetsmarknadspolitiken skall stimulera den enskilde att söka arbete. Insatserna får inte minska trycket på de avtalsslutande parterna att ingå ansvarsfulla avtal. Tyngdpunkten i insatserna skall ligga i kompetensförbättringar.

Arbetslöshetsförsäkringen skall vara allmän och skiljas från de fackliga organisationerna. Den skall ge grundtrygghet vid arbetslöshet.

En mångfald av konkurrerande arbetsförmedlingar och kompetenshöjande utbildningar stärker de arbetssökande och gör det lättare att inom rimlig tid besätta vakanser. Arbetsmarknadsutbildning bör alltid upphandlas i konkurrens och får inte vara sådan till sin karaktär att den för den enskilda blir ett avlönat alternativ till vanliga gymnasie- eller högskolestudier.

Socialförsäkringssystemen skall stimulera den enskilde att stå kvar på arbetsmarknaden. Det är viktigt att minsta möjliga andel av befolkningen i arbetsför ålder fjärras från arbetsmarknaden genom sjukskrivningar, arbetsskador eller förtidspensioner.

En mer verklighetsanknuten utformning av systemen, med tydliga och fasta bedömningskriterier, lägre ersättningsnivåer och högre självrisker är nödvändig för att minska kostnaderna och se till att fler människor tar direkt ansvar för sin egen försörjning.

8. FÖRETAGANDET I CENTRUM

FRI FÖRETAGSAMHET

Den fria företagsamheten är välståndets grund. Gynnsamma villkor och drivkrafter för att starta och driva företag är av avgörande betydelse för den ekonomiska utvecklingskraften hos en nation. Det är i företag som idéer tar konkret och kommersiell gestalt och görs klara att möta marknaden.

Den västliga rättstraditionens åtskillnad mellan fysiska och juridiska personer har gjort det möjligt för den enskilde att engagera sig även i riskfyllda affärsprojekt utan att äventyra hela sin personliga ekonomi. En väl fungerande bolagslagstiftning skapar rimlig balans mellan riskspridning och ansvar och är en förutsättning för en fungerande marknadsekonomi. Det skall vara möjligt att driva företag även i företagsformer som inte förutsätter stora kapitalinsatser.

Företag är inte bara stora koncerner. Småföretagen är av avgörande betydelse. De är mer flexibla än storföretagen, har ofta en närmare marknadskontakt och fyller dessutom en central funktion som kraftcentrum i den lilla världen. Småföretaget verkar på en marknad och måste kunna leva upp till dess krav på konkurrenskraft och lönsamhet, men i småföretaget flätas också ekonomiska hänsynstaganden samman med personliga band av lojalitet och engagemang. I en livskraftig småföretagarkultur finns insikten om de grundläggande ekonomiska realiteterna ständigt närvarande.

Det skall vara lätt att starta och driva företag i Sverige. Regelverket skall vara överskådligt och begripligt. Företagsbeskattningen skall vara låg.

En enklare företagsform som underlättar för den enskildes nyföretagande bör utvecklas. Den skall förutsätta litet insatt kapital, god insyn för leverantörer och kreditgivare samt vara anpassad till verksamheter inriktade på handel och serviceverksamhet med få anställda och liten omsättning.

Etableringshinder av annan art än andra producenters rättsskydd och mycket starka allmänintressen skall ej finnas. Legitimationskrav skall endast finnas när starka säkerhetshänsyn föreligger. Politikens uppgift är att möjlig-

göra ny ekonomisk verksamhet, inte att försvåra den. Kommunal eller statlig verksamhet får inte utformas eller finansieras så att enskilda företag möter en orättvis konkurrens.

Företagarnas rättssäkerhet skall förbättras. För egen- och småföretagaren skall det vara möjligt att få samtliga nödvändiga besked om skatteregler från en och samma myndighetsperson. Företagens obligatoriska statistiklämnande skall kraftigt begränsas och i varje enskilt fall bygga på lagstiftning.

Statens roll som prioriterad fordringsägare vid konkurser skall omprövas. Leverantörernas ställning måste stärkas. Den statliga lönegarantin får ej användas till att finansiera fortsatt verksamhet på ett sådant sätt att den skapar orättvisa konkurrensvillkor och slår ut livskraftig företagsamhet.

Effektiv konkurrenslagstiftning behövs. Men det är entreprenörskap, nyföretagande och frihandel som är de centrala mekanismerna för att motverka skadliga karteller och monopolvinster. Redan den potentiella konkurrens som etableringsfrihet och en fri handel innebär lägger en hämsko på dominerande producenters benägenhet att missbruka sin ställning.

Det legala konkurrensskyddet får inte utformas så, att det hämmar entreprenörskap eller omöjliggör strukturellt rimliga företagsbildningar. Det skall i stället inriktas på att motverka aktiviteter som förhindrar konkurrens. Redan genom EES-avtalet utsätts svensk näringsverksamhet för såväl reell som potentiell konkurrens. Detta stärker konkurrensen genom friare marknadstillträde.

SVENSKT JORD- OCH SKOGSBRUK

Det svenska jord- och skogsbruket är viktiga näringar med stor betydelse för vårt folkhushåll och vår landskapsmiljö.

Det svenska jordbruket bör anpassas till den Europeiska unionens gemensamma jordbrukspolitik. Inom ramen för EU bör Sverige eftersträva frihandel också vad gäller jordbruk. Den europeiska jordbrukspolitiken bör präglas av minskande subventioner. Jordbrukets olika industrigrenar skall möta fri och öppen konkurrens.

Skogsbruket skall bedrivas effektivt och ansvarsfullt så att det ger en uthållig och god avkastning. Villkoren skall vara sådana att skogen kan ge goda förutsättningar som bas för svensk skogsindustri, för rekreation och friluftsliv samt vara en naturlig miljö för växt- och djurliv.

RISKKAPITAL

Försörjningen med riskkapital är av avgörande betydelse för det svenska näringslivets utveckling. Den svenska företagsbeskattningen och kapitalbeskattningen skall vara internationellt konkurrenskraftiga. Utdelningar från

företag får inte dubbelbeskattas. Hinder mot utländska investeringar i Sverige skall ej förekomma.

Marknaderna för aktier, obligationer, valutor och andra finansiella instrument skall vara fria. Omsättningsskatter skall ej utgå.

Särskild skattestimulans bör införas för långsiktiga investeringsprojekt som medför teknikutveckling.

I stället för offentliga och skattefinansierade fonder skall riskkapital tillföras näringslivet genom personligt sparande och ägande. De allmänna villkoren för sparande och enskild kapitalbildning skall vara så goda att särskilda sparstimulanser endast behöver förekomma i speciella fall.

KOMMUNIKATIONSSTRUKTUR

Under 1970- och 1980-talen försumrades investeringarna i infrastruktur grovt. Det innebar kraftigt försämrade möjligheter för näringslivet på grund av flaskhalsar i trafiken och högre transportkostnader.

Vägtrafik är av stor betydelse för såväl näringslivets effektivitet som för individens frihet. Ett väl fungerande vägtrafiknät underlättar för näringslivet i landets alla regioner att utvecklas. Den kraftiga beskattningen av nyttotrafik och privatbilism bör reduceras och en större del av beskattningen användas till underhåll av och nyinvesteringar i vägnätet. I beskattningen skall hänsyn tas till fordonens och drivmedlens miljöpåverkan.

Nya trafikleder kan med fördel finansieras med avgifter. Andelen motorväg och motortrafikled skall successivt utökas, framför allt vad gäller Europavägarna.

Järnvägsnätets kvalitet skall förbättras, där rimliga kalkyler motiverar detta. Järnvägstrafiken skall öppnas för konkurrens. Möjligheterna att anknyta till kontinentala snabbtågssystem skall kontinuerligt prövas och förverkligas.

Den svenska sjöfarten skall ges möjlighet att konkurrera på lika villkor. Hamnar skall om möjligt privatiseras.

Såväl driften av svenska flygplatser som flygplatserna själva kan privatiseras. Sverige skall slå vakt om sin inhemska avreglering och vara pådrivande i arbetet för internationell öppenhet och konkurrens på luftfartsområdet.

En fast förbindelse över Öresund skall byggas som ett led i förbättrandet av Sveriges kommunikationer med det övriga Europa.

För att informationsteknologins landvinningar skall kunna utnyttjas fullt ut krävs att kommunikationsnäten är i kontinuerlig utveckling. Produkt- och systemutvecklingen inom data- och telekommunikationen främjas bäst genom att möjligheterna till konkurrens är goda.

ENERGI

God tillgång till energi till rimliga priser är en viktig förutsättning för ett väl fungerande näringsliv. Energimarknaderna skall präglas av konkurrens med låga priser och leveranssäkerhet. Elmarknaden skall avregleras. Frihandel med energi skall råda. En gemensam nordisk elmarknad kan vara ett första steg mot fri handel med elkraft i Europa.

En allt större del av energiförbrukningen kommer att ske i form av elektricitet. Detta är en naturlig följd av samhällets modernisering. Den förda politiken skall inte motarbeta utan underlätta en sådan utveckling. Flexibilitet i produktionssystemet skall främjas för att stödja energisystemets motståndskraft mot störningar av såväl teknisk som ekonomisk art. Beskattningen av energi skall vara så utformad att den tar hänsyn till olika bränslens miljöpåverkan.

Så länge de svenska kärnkraftsanläggningarna uppfyller säkerhetskraven skall de inte tas ur drift av annat än ekonomiska skäl. Den svenska kärnkraften har stor betydelse för miljön, bland annat genom att hålla tillbaka utsläppen av koldioxid. Svensk forskning och utveckling på kärnkraftsområdet, liksom svensk export av kärntechnologi, bör uppmuntras.

PRIVATISERINGAR

Privatiseringsarbetet bör syfta till ett spritt personligt ägande. Det bör ge anställda försteg vid privatisering av företag och hyresgäster försteg vid privatisering av bostadsfastigheter. Privatiseringar skall genomföras så att det enskilda företaget får bättre förutsättningar att vara starkt och konkurrenskraftigt.

Att många bereds tillfälle att köpa behöver inte vara liktydigt med att ingen ny ägare också får bli en stark ägare. Även utländska intressenter skall ha möjlighet att delta.

Vid privatiseringen skall hänsyn tas till marknadsläget, så att skattebetalarnas intressen bevakas på ett rimligt sätt. Detta är inte liktydigt med att intäkterna från varje privatisering måste maximeras. Privatiseringar skapar förutsättningar för en sundare offentlig ekonomi och för högre lönsamhet i de enskilda verksamheterna.

Intäkterna från privatiseringarna bör i första hand användas till att minska den offentliga låneskulden.

HELA LANDET SKALL LEVA

Minskad detaljreglering ger glesbygden större möjligheter att hävda sig på sina egna villkor. Privata alternativ ger den småskalighet som bäst passar alla delar av vårt land.

Fungerande infrastruktur är av avgörande betydelse för landsbygden. Flyg, datorer och faxapparater är bara några exempel på hur den tekniska utvecklingen ger glesbygden nya möjligheter. Medlemskap i det europeiska samarbetet gynnar alla delar av vårt land, inte minst glesbygd och skogslän.

Sverige skall vara en nation där alla landsdelar binds samman av gemensamma institutioner. Detta innebär att det offentliga har ett ansvar för att vårt land hålls samman med gemensamma kommunikationer. Särskilda och generella skattevillkor, ej kontantstöd, skall gälla för företag i utsatta regioner.

9. FRIHET OCH TRYGGHET

VÄLFÄRDSSTATEN VID VÄGS ÄNDE

Den svenska välfärdspolitikens utformning med stora enhetslösningarna klarar inte att möta de enskilda medborgarnas varierande krav och behov. Möjligheterna till individuellt utformade lösningar har beskrivits. De vittgående ambitionerna har gjort välfärdssystemen så omfattande, heltäckande och generösa att kostnaderna blivit orimligt höga. Finansieringen kräver så höga skatter att medborgarnas självständighet äventyras och ekonomins förmåga att växa och skapa resurser allvarligt undermineras.

Välfärdsstatens ideologi, att med politisk styrning och specialutbildade experter främja jämlikhet och människors frigörelse från ömsesidiga beroenden, har inte sällan betraktat den lilla världens gemenskaper som ett problem snarare än som en tillgång.

I den lilla världen är man nära och tar ställning för varandra. Förhållandena är olika för alla. Detta strider mot socialismens jämlikhetsideal. Den lilla världens mångfald går också på tvärs mot uppfattningen att det sociala livet kan styras planmässigt.

Den lilla världen har inte fått spela en central roll i välfärdspolitikerna. Att huvuddelen av mycket omsorgsarbete sker i den lilla världens hägn, liksom att den mänskliga omtanken är som starkast där, är ett faktum, som varit märkligt osynligt. I diskussionen har det ofta låtit som om välfärden står och faller med det offentliga insatser.

Familjerna och de andra grupperna i den lilla världen har självfallet inte upphört att fungera på grund av att den politiska debatten om välfärden och tryggheten förts som om de inte fanns. Välfärdspolitikerna har emellertid försvagat snarare än stärkt den lilla världen. Växande ensamhetskänslor, inlärd hjälplöshet och bristande normöverföring mellan generationerna är några av konsekvenserna.

Välfärdspolitikens omfattning och utformning har också skapat ekonomiska problem. Den har givit upphov till en så stor skattebörda att såväl ekonomins förmåga att fungera som den lilla världens och individernas självständighet kraftigt har begränsats. En svensk familj förfogar över en mindre del

av sina löneinkomster och är för sin standard mer beroende av offentliga bidrag än familjer i andra västländer.

Kombinationen av omfattande bidragssystem och höga skatter urholkade under decennier sambanden mellan den enskildes insatser och inkomster. Arbete, sparande och företagande blev ekonomiskt mindre meningsfullt för den enskilde. Systemens kostnader ökade kraftigt, samtidigt som de indirekt uppmuntrade många att lämna arbetsmarknaden. Detta bidrog till mänsklig utslagning, beroende och hjälplöshet. Skälen att spara för att säkra den egna tryggheten reducerades kraftigt.

Samtidigt står det klart att de åtaganden som det offentliga välfärdssystemet utställde på framtiden inte kommer att kunna uppfyllas. Trots de höga skatterna och avgifterna på produktionen är stora delar av utbetalningarna via socialförsäkringssystemen sedan flera år ofinansierade sedan fonderade medel förbrukats. Dagens generationer finansierar sin välfärd på morgondagens generationers bekostnad.

Vård, utbildning och omsorg har bedrivits i det offentliga monopolets form. Då hjälper det inte att de anställda ställer upp, arbetar hårt och har hög kompetens. Resultatet har blivit bristande eller obefintlig valfrihet, köer, orättvisor och höga kostnader. Problemet med välfärdsstatens produktion av vårdtjänster ligger i frånvaron av konkurrens, kostnadskontroll och prismedvetenhet. Det leder till överkonsumtion, samt bristande utrymme för nytänkande och personligt engagemang.

De offentliga monopolerna har också gjort att många offentligt anställda, framför allt kvinnor, har saknat en öppen arbetsmarknad, eftersom det bara har funnits en arbetsgivare att vända sig till.

Det är dags att göra upp med storskalighetens välfärdspolitik. Den har urholkat den enskildes frihet och de sociala gemenskapernas betydelse och ställt individen ensam i relation till det offentliga. Dess omfattning och kollektivistiska inriktning skapar likformighet och kostnader som växer oberoende av behovet av hjälp. Det är dags att sätta individerna och deras gemenskaper i centrum. Den lilla världens trängda position gör uppgiften akut.

FRIHET GER FÖRUTSÄTTNINGAR

Vårt land behöver en välfärdspolitik som ger medborgarna ökad frihet och förutsättningar att fatta beslut om och bestämma över den egna vardagen. Fler skall kunna äga sin bostad och bestämma över den. Vårt samhälles gemenskaper och sociala nätverk skall få ökad styrka genom att enskild frihet, personligt ansvar och marknadsekonomisk mångfald ges ett större utrymme på den offentliga styrningens bekostnad.

Fler skall känna trygghet i att de har både ansvaret för och kontrollen över barnens uppväxt.

Fler skall kunna utveckla sin egen identitet i kraft av de beslut som de själva fattar om bostaden, barnomsorgen, skolan, sjukvården och äldreomsorgen.

Fler skall känna att det är deras ansvar att räcka en hjälpande hand eller höja ett manande finger. Fler skall veta att de har ansvar för och möjlighet att påverka sin stadsdel, sitt bostadsområde, sitt hus, sin lägenhet och sitt eget liv. Fler skall veta att det finns goda möjligheter att ta initiativ för att göra vardagen bättre. Fler skall kunna spara och fler skall kunna äga. Personligt ansvar och frihet att välja måste för den enskilde få större betydelse än krav på att andra skall ta ansvaret.

DEN LILLA VÄRLDENS TRYGGHET

Välfärdens grund är en god samhällsekonomi, vitala små gemenskaper och, självfallet, individens eget ansvarstagande och förutseende. Offentliga ordningar har en viktig roll att spela, men de kan varken generera de ekonomiska resurser som är deras förutsättning eller det personliga engagemang och ansvarstagande som kan rymmas i den lilla världens gemenskaper.

Familjer är de mest grundläggande gemenskaperna och av avgörande betydelse. Det är där de unga inlemmas i samhället genom att tillägna sig språk, seder, ansvar och hänsyn. Familjerna är dock inte den lilla världens enda beståndsdel. Där finns också en rad andra gemenskaper som utgör forum för ömsesidig aktivitet, hjälp och stöd och deras livskraft är av största vikt för det civiliserade samhället. I dem tar gemenskapen och ansvaret för medmänniskorna konkret gestalt.

Familjerna måste kunna fungera som livskraftiga ekonomiska enheter, präglade av gemensamt ansvar för försörjningen och för att vårda och förvalta det man har tillsammans. Familjerna länkar in individen i ett historiskt sammanhang, ger förankring och skapar kontakter över generationsgränserna.

Den lilla världen utgör en första frontlinje mot problem, missbruk och kriminalitet. Den behöver förbättrade rättsliga och ekonomiska möjligheter att verka. Det bästa sättet för stat och kommun att ge den lilla världen kraft heter skattesänkningar. Sådana måste genomföras. Det är en förutsättning för att medborgare och familjer skall kunna bygga upp ett eget sparkapital. Egna besparingar ger en handlingsfrihet och en beredskap, som många i dag saknar. Det bör vara ett mål att alla kan uppnå ett sparkapital som motsvarar en årslön.

Det är inte sämre att få hjälp av sina medmänniskor än att vara beroende av staten. Tvärtom kommer frivilliga arbetsinsatser att bli ett viktigare inslag i samhällslivet. Dels därför att de så länge har motarbetats och nu kan utvecklas till en mer naturlig och önskvärd omfattning. Dels därför att de når fram till människor och den nöd som ligger bortom de offentliga insatsernas räckvidd, både vad gäller engagemang och förmåga att nå den enskilde.

Idrottsrörelsen, liksom många andra ideella rörelser, ger såväl unga som äldre samhörighet och gemensamma mål. Föreningslivet fostrar, utvecklar och tränar till personligt ansvarstagande. Stat och kommun skall samarbeta

med frivilliga och ideella organisationer utan att ta över deras uppgifter och ansvar.

DEN STORA VÄRLDENS SÄKERHET

God grundtrygghet för alla är en princip av största betydelse för människors livskvalitet. Eget arbete, sparande, framtidsplanering och val av försäkringslösningar skall vara grunden för skyddet av den enskildes ekonomi, men ingen skall ställas på bar backe när man av något skäl inte har möjlighet att försörja sig.

Även om den lilla världen spelar en viktig roll i vår vision om framtidens samhälle kommer de politiska åtgärderna att riktas mot den stora världen, det vill säga den offentliga sektorn och marknaden.

De enskilda individernas välfärd beror självfallet inte enkom på de små gemenskaperna, utan också på trygghetsförsäkringar och vårdtjänster som köps på marknaden eller tillhandahålls av den offentliga sektorn. Det är den stora världens system som måste reformeras för att plats skall beredas för den lilla världens lösningar.

Den svenska modellen har byggts i enlighet med principerna för den generella välfärdspolitik. Den har tre särdrag: socialpolitiken är mycket omfattande, den definieras bredare samtidigt som dess principer har trängt längre in i det civila samhället än vad som är vanligt i andra länder.

Dessa särdrag har kommit till uttryck genom att den offentliga sektorn har producerat barnomsorg, äldreomsorg och sjukvård som monopol och genom att staten garanterat medborgarnas standard vid tillfälliga eller permanenta inkomstbortfall vid sjukdom, arbetslöshet eller ålderdom.

Det är alltmer nödvändigt med en fortsatt reformering av dessa system. Inslagen av marknadsmekanismer måste bli tydligare. För socialförsäkringarna gäller att konkurrens skall råda och sambandet mellan den enskildes betalning och förmåner stärkas. Även tjänsteproduktionen måste utsättas för konkurrens och den enskilde skall, framför allt genom ökad avgiftsfinansiering, ges incitament att välja kostnadsmedvetet.

Samtidigt som vi önskar begränsa politikens och den offentliga sektorns roll i samhället måste ett tydligt politiskt ansvar slås fast. I ett civiliserat samhälle har alla medborgare ett gemensamt ansvar för att förhindra att vissa faller igenom de sociala skyddsnäten. Den som har förlorat förankringen på arbetsmarknaden kan behöva stöd för att återinträda. Den som inte själv kan förtjäna tillräckligt kan behöva ytterligare resurser. Den som drabbas illa av livets omständigheter måste ha rätt till ett anständigt liv.

10. EN TRYGGAD INKOMST

SOCIALFÖRSÄKRINGARNA

De nuvarande socialförsäkringarna fungerar allt sämre. Deras utformning har i många fall kommit att motverka arbete, sparande och individuellt ansvarstagande. Socialförsäkringarnas ekonomi utvecklas dessutom under former som sätter kommande generationers sociala trygghet i fara, både genom att motverka tillväxt och genom att senarelägga betalningen för dagens välfärd.

Trots höga arbetsgivaravgifter och skatter har fonder tömts och kraftiga underskott uppstått. Praxis i tillämpningen har blivit orimligt generös och kostnaderna har skjutit i höjden på ett okontrollerat sätt. Hundratusentals människor har på grund av systemens utformning i förtid försvunnit från den ordinarie arbetsmarknaden. Socialförsäkringarna måste därför reformeras med sikte på att öka den enskildes ansvar och sambandet mellan avgifter och förmåner. Genom mer försäkringsmässiga lösningar uppnås robusta system, snabbare och effektivare kontroll över kostnadsutvecklingen, samt inkomster som täcker utgifterna.

Socialförsäkringssektorn är svåröverskådlig. En viktig orsak är att den ålagts uppgifter som inte faller inom ramen för genuina försäkringar. Förtidspensionen kan ses som en invaliditetsförsäkring, men har också syften som egentligen rör arbetsmarknadspolitik och missbrukarvård. Pensions-systemet rymmer, utöver ett försäkringsmoment, inslag av rent sparande samt omfördelande mekanismer.

De mer renodlade socialförsäkringarna är sjukpenning-, arbetsskade- och arbetslöshetsförsäkringarna, vilka har till uppgift att säkra den enskildes grundläggande behov vid oförutsedda inkomstbortfall. Det bör tydligt klargöras att de obligatoriska socialförsäkringarna skall koncentreras på sin huvudfunktion, nämligen att försäkra de yrkesverksamma mot tillfälliga inkomstbortfall som de själva inte råder över.

Det finns starka skäl för att medborgarna obligatoriskt skall vara försäkrade mot temporära inkomstbortfall. Annars skulle många av försumlighet eller på grund av bristande ekonomiskt förutseende sakna försäkringsskydd, medan

andra medvetet skulle kunna underlåta att försäkra sig i förlitan på att det allmänna ytterst träder in med skattemedel.

Det finns också starka skäl till att en sådan obligatorisk försäkringslösning skall ge en grundtrygghet som motsvarar en viss andel av inkomsten och som också svarar mot vad som erlagts i premie eller avgift för den enskilde. En viss miniminivå bör dock gälla för alla oavsett storleken på gjorda inbetalningar. Detta förutsätter viss skattefinansiering. Vidare bör ett maximalt belopp sättas, över vilket den enskilde varken får ersättning enligt den obligatoriska försäkringen eller behöver betala avgifter. Det skall vara möjligt att vid sidan av den obligatoriska försäkringen teckna sig för kompletterande skydd.

Det finns inget som kräver att försäkringarna skall tillhandahållas genom offentliga monopolsystem. Tvärtom motiverar en övergång till mer försäkringstekniskt utformade lösningar att privata försäkringsgivare får möjlighet att konkurrera med försäkringskassorna också beträffande det grundläggande skyddet. Försäkringsbolag som vill erbjuda skydd inom ramen för den obligatoriska försäkringen skall ej få neka enskilda försäkringstagare att teckna försäkring.

För att motverka överförsäkring och överutnyttjande med hjälp av den obligatoriska socialförsäkringen krävs en självrisk och en begränsning av hur stor andel av inkomsten som får försäkras under det första årets inkomstbortfall. Den obligatoriska försäkringen bör därför kompletteras med en kontroll av att villkoren uppfylls av de försäkrade och av en plikt att registrera såväl inkomst som tecknade försäkringsavtal utöver den obligatoriska försäkringen.

Det innebär att den enskilde kommer att kunna välja försäkringslösningar som bygger på olika försäkringsnivåer, olika premier och olika antal karensdagar utifrån egna önskemål och behov inom ramen för de regler som den obligatoriska försäkringen ställer upp.

Den enskilde kan i vissa fall påverka sin sjukfrånvaro. Detta motiverar att den obligatoriska sjukpenningförsäkringen betalas av den enskilde. Såväl den obligatoriska som den frivilliga tilläggsförsäkringens avgifter skall vara avdragsgilla.

Det är naturligt att arbetsgivaren svarar för arbetsskadeförsäkringen. Därigenom understryks arbetsgivarens ansvar för arbetsmiljö och säkerhet på arbetsplatsen. Premierna för det enskilda företaget sätts i relation till bedömda risker. Försäkringsbolagen får liksom arbetsgivaren en stimulans att aktivt verka för återanpassning. Ersättningen skall minst motsvara den grundtrygghet som följer av den obligatoriska sjukpenningförsäkringen men skall också vid allvarigare skador och långvariga men kunna utgå med högre belopp.

Arbetslöshetsförsäkringen skiljer sig från såväl sjukpenningförsäkringen som arbetsskadeförsäkringen. Varken den enskilde eller olika försäkringsgivare kan hantera den situation som uppstår på grund av oförutsägbara konjunktur- och strukturkriser. Det gör att staten måste ta ett mer omfattande ansvar för en obligatorisk grundförsäkring. Finansieringen bör ske genom arbets-

givaravgifter och egenavgifter och därmed motverka en löneutveckling som driver fram arbetslöshet. Avgifter skall ej utgå för inkomster som försäkringen inte täcker.

Föräldraförsäkringen är inte en försäkring i ordets egentliga bemärkelse. Den ersätter visserligen inkomstbortfall men försäkrar inte mot någon oförutsägbar risk. Föräldraförsäkringen skall ingå i en grundtrygghet, som ger en förälder möjlighet att vara hemma med barnet under det första året.

Inkomstbortfallsprincipen bör utgöra grunden i föräldraförsäkringen, men nivå och andra regler bör ses över för att komma tillrätta med de uppenbara orättvisorna i stödet till barnfamiljerna. Det finns anledning att ifrågasätta rättvisan i dagens system där vissa föräldrar kan erhålla en hög nivå i föräldrapenning medan andra, som har ett mindre gynnsamt utgångsläge får mindre del av statens stöd.

Missbruk av trygghetssystemen och försök att tillgodogöra sig ersättningar man inte har rätt till skall betraktas som bedrägeri och bestraffas därefter.

PENSIONER

Grunden för ett nytt pensionssystem skall vara en obligatorisk tjänstepension. Denna skall vara försäkringsmässigt utformad och finansieras genom avgifter på inkomster upp till en viss nivå. Inkomster därutöver skall ej vara avgiftsgrundande och berättigar därmed icke heller till pensionsförmåner.

Vid real tillväxt i ekonomin kommer allt fler att få årsinkomster som är högre än den övre gräns vid vilken tjänstepensionssystemet upphör att gälla. I den mån dessa vill försäkra sig för att uppnå ytterligare pensionsförmåner får detta ske på den fria marknaden.

En grundpension skall finansieras över skattsedeln. Den skall garantera alla som har uppnått pensionsåldern en viss lägsta levnadsstandard även om de erlagda avgifterna inte motsvarar grundpensionens förmånsnivå.

Pensionsåldern skall vara flexibel med riktmärket 67 år. Det skall vara möjligt att gå i pension innan man har uppnått pensionsåldern, precis som det skall vara fullt möjligt att fortsätta att förvärvsarbeta därefter. En mer flexibel arbetsmarknad, med förenklad arbetsrätt och ett långt bredare utbud av arbetstidslösningar, möjliggör betydligt fler övergångsmodeller än i dag.

Det skall vara möjligt att göra uttag från tjänstepensionssystemet från 60 års ålder eller från den tidpunkt då den årliga tjänstepensionen blir åtminstone lika stor som grundpensionen.

Tjänstepensionsmedlen skall förvaltas av privata, konkurrerande företag. Systemet skall vara partiellt fonderat och placeringsreglerna liberala. Äkta makar skall dela tjänstepensionsförmånerna lika. Denna uppdelning skall dock kunna avtalas bort.

Även om systemet endast är partiellt fonderat kommer de fonderade medlen efter hand att bli mycket stora. Det kommer att finnas skäl för de politiskt ansvariga att se till att inte en övervägande del av samhällets kapitalbildning sker inom ramen för offentligt reglerade system.

Övergången från ATP-systemet till det nya tjänstepensionssystemet skall ske enligt huvudprincipen att avtal skall hållas. Vissa justeringar kommer emellertid att behöva göras. Barn är i egenskap av skattebetalare inte med självklarhet förpliktade att infria alla de utfästelser föräldragenerationen har gjort åt sig själva. Så kan det exempelvis bli nödvändigt att förändra ATP-systemets pensionsålder, indexeringsbestämmelser och intjänanderegler. Under övergången kommer AP-fonderna successivt att ersättas av nytt pensionssparande.

Det nya tjänstepensionssystemet kommer att reglera principerna för pensionernas fastställande, inte utgående pensionsbelopp. Index skall knytas till den reala utvecklingen i ekonomin snarare än till penningvärdesförämringen.

Förtidspension skall endast förekomma vid varaktig oförmåga att delta i det normala arbetslivet, inte som arbetsmarknadspolitisk åtgärd.

11. VÅRD OCH STÖD

SJUKVÅRDEN

Alla medborgare skall garanteras god vård vid sjukdom eller olycksfall. Patienterna skall ha valfrihet och kunna välja den vårdgivare de önskar och känner trygghet med. Det skall vara möjligt att lämna en vårdgivare, vars insatser inte motsvarar den enskildes behov och önskemål, och söka sig till en annan.

En allmän obligatorisk sjukvårdsförsäkring, som garanterar god sjukvård åt alla, skall införas. Detta skapar förutsättningar för ett marknads- och patientorienterat system. Den obligatoriska försäkringsavgiften utgår i proportion till inkomsten. Uppbörderna av avgifter administreras av staten. Landstingsskatten avskaffas. Sjukvårdens kostnader skall hållas under kontroll.

Med hjälp av försäkringsavgiften finansieras en sjukvårdspeng som utbetalas till det försäkringsinstitut den enskilde väljer.

Den enskilde individen skall fritt kunna välja mellan offentliga och privata institut som konkurrerar på lika villkor om sjukvårdspengen. Ingen skall kunna nekas att teckna försäkring genom sjukvårdspengen, och den enskildes försäkringsavgift skall inte påverkas av risken för att denne behöver utnyttja sjukvård. Effektivt resursutnyttjande skall kunna medföra både lägre premie och - vid sjukdom - lägre patientavgift. Villkoren för de kontrakt som sluts för att försäkra vårdtagarna, avgörs fritt i samspelet mellan försäkringstagare och försäkringsgivare.

Etableringsfrihet införs. Därigenom skapas utrymme för nytänkande och ökat personligt engagemang. Mångfald av alternativ leder till effektivare vård och ökade möjligheter att ta väl hand om var och en som behöver vård. Genom valfrihet, konkurrens och mångfald sker en snabb och angelägen anpassning av sjukvården till de möjligheter som ny medicinsk teknologi ger.

Medicinalstyrelsen återskapas som kontrollmyndighet för kvaliteten i vården. Forskning och utbildning säkras genom avtal mellan staten och olika intressenter.

En rad sjukvårdssystem världen över brottas med höga kostnader. Dessa betingas av att sjukvården är personalintensiv och av att ökad efterfrågan på vård synes följa med stigande levnadsstandard. Men i stor utsträckning beror det på att patientavgifterna hållits låga. Sjukvårdens organisationsform påverkar också kostnaderna. Ett obligatoriskt försäkringssystem ger större möjligheter till en flexibel utveckling av vård och organisation.

Försäkringsinstituten kan påverka sina intäkter genom att söka attrahera fler kunder och sina utgifter genom att se till att de försäkrade är vid god hälsa och i behov av så litet vård som möjligt. Förebyggande vård kommer därmed att bli ett naturligt inslag i verksamheten.

Den allmänna obligatoriska sjukvårdsförsäkringen skapar effektivitet genom konkurrens på alla nivåer. Patienten sätts i centrum och kvaliteten blir ett konkurrensmedel. Ett ökat inslag av avgiftsfinansiering garanterar samtidigt en god kostnadskontroll. Avgiftsfinansieringen bör även i framtiden kombineras med högkostnadsskydd.

Förutom den ökade valfriheten för patienten förbättras också vårdpersonalens valmöjligheter mellan olika arbetsgivare.

De ofta eller långvarigt sjukas rättigheter garanteras genom att ingen av systemets försäkringsinstitut får rätt att avvisa vård sökande.

Den offentliga sjukpenningförsäkringen bör ses i samband med sjukvårdsförsäkringen. Det ger ökad anledning att påskynda behandling och rehabilitering.

DE HANDIKAPPADE

Det offentligas insatser för människors välfärd skall prioritera dem som har det svårast. De svagaste, inte de röststarkaste, skall stå i centrum för välfärdspolitiken.

Stödet till psykiskt och fysiskt handikappade skall vara mångsidigt och anpassas till den handikappades särskilda förutsättningar. Det skall ge de handikappade valfrihet och goda möjligheter att påverka sin situation, till exempel genom att de själva får fatta beslut om att anställa vårdpersonal och välja omsorgsformer.

Genom förutseende planering kan den inre och yttre miljön bättre anpassas till de handikappade. Tekniska hjälpmedel och nya medier kan ge nya förutsättningar, som måste utnyttjas.

Effektiv habilitering och rehabilitering av handikappade är viktig. De motverkar mänskligt lidande och underlättar ett aktivt liv.

Den enskilde handikappade skall så långt det är möjligt arbeta på den reguljära arbetsmarknaden och på samma villkor som andra. Flexibla lönebidrag och andra stödformer gör detta möjligt.

Varje handikappad skall ges möjlighet till ett boende, anpassat till den enskildes behov. De handikappades möjligheter till aktivt liv i övrigt skall också främjas.

Det offentliga måste ta ett särskilt ansvar för gravt handikappade. De gravt handikappade är starkt beroende av andra och har stora behov av utrustning och vårdpersonal. Detta får inte leda till att skyddet för integriteten och rättssäkerheten urholkas.

Medmänniskors personliga engagemang gör den handikappades liv rikare och ökar hans trygghet. Det skapar också förståelse hos fler för den handikappades problem och möjligheter. Frivilligt socialt arbete med handikappade skall uppmuntras och stödjas. Det offentligas insatser får aldrig bli en ersättning för medmänskligt engagemang.

ÄLDREOMSORG

Det blir allt svårare att uttala sig med generell giltighet om de äldres situation. Det är därför mindre meningsfullt att tala om äldre som om det vore en självklar grund för indelningen av medborgare i vårt samhälle.

Det finns ett ömsesidigt ansvar mellan ett levande samhälles yngre och äldre generationer, ett ansvar som bygger på att man behöver varandra. I ett samhälle där detta ömsesidiga ansvar urholkas går en viktig del av den mänskliga identiteten och kunskapen förlorad. Äldre som slutat att förvärvsarbeta är i ett dynamiskt och allsidigt samhälle efterfrågade i den lilla världens gemenskaper eller för andra arbetsinsatser, till exempel i olika frivilligverksamheter.

Det förbättrade hälsoläget har gjort att många har en glädje av åren efter förvärvslivet som tidigare var förunnad ett fåtal. Andra drabbas relativt tidigt av sjukdomar och blir i behov av vård och omsorg.

Äldre som är i behov av särskild vård och omsorg skall ha rätt till valfrihet. Äldrevård skall innebära respekt för individernas integritet och rätt till självbestämmande. Grundtesen att "en äldre människa skall ha ett hem" innebär trygghet och förankring i tillvaron.

Besluten om ålderdomshem, hemtjänst, gruppboende eller sjukhemsvård skall inte fattas över huvudet på den berörda utan av henne själv i samråd med familjemedlemmar, släktingar eller andra hon känner förtroende för. Valet kan mycket väl träffas på förhand och i oträngt mål eller genom samråd med make, barn och andra anhöriga.

Offentligt stöd till omsorgen om de äldre får inte vara så utformat att den enskilde kan hindras att flytta dit han vill. Egenavgifter i äldreomsorgen skall vara lika för alla.

Generösa subventioner, som infördes när huvuddelen av pensionärerna fortfarande hade mycket låga inkomster, måste omprövas i takt med att pensio-

närernas köpkraft förbättras. Eget ansvar och egen betalning - i det längre tidsperspektivet även för omsorgstjänster - måste öka i betydelse.

SKYDDSNÄTET

Starka små gemenskaper är det viktigaste värdet mot sociala problem, såväl för att förebygga som för att lösa dem.

Viljan att göra andra människor gott är av grundläggande betydelse för ett mänskligt samhälle. Ibland räcker en organisation, som kanske arbetar med hjälp av anställda med fasta arbetstider, helt enkelt inte till för att lösa de sociala problem som ställs inför. I sådana fall kan aktiva enskilda och frivilligorganisationer nå bättre resultat. Socialtjänstens samarbete med kyrkor, frivilliga organisationer och engagerade enskilda är därför oerhört värdefullt och bör öka.

En socialtjänstlag som tilldelar kommunerna uppgifter som dessa aldrig kan leva upp till väcker orimliga förhoppningar och krav och ger näring åt uppfattningen att det är det offentliga som i alla lägen bär ansvaret för människors tillvaro. Socialtjänstlagen måste därför omarbetas i grunden och utformas så att den enskildes ansvar klart markeras.

Kommunerna skall även framgent bära ansvar för sociala insatser som behövs när andra trygghetssystem har misslyckats. Socialbidrag skall ges under sådana former att de inte skapar ett bidragsberoende sätt att leva. Kommunerna skall själva fatta beslut om socialbidragens storlek. Motprestationer i form av arbete, vård eller utbildning skall kunna krävas.

Tyngdpunkten i socialtjänstens arbete skall ligga i förbättringar för dem som har det sämst.

En viktig uppgift för socialtjänsten är att vara yttersta garant för barnens bästa. Om barn far illa i sina hem, och rådgivning och samarbete med skola och andra berörda inte har visat sig fruktbart, måste som en absolut sista utväg tvångsomhändertagande kunna ske. Barnen skall då placeras i noggrant utvalda fosterfamiljer.

Sverige har hittills klarat sig undan allvarliga sociala problem där betydande delar av befolkningen lever under slumartade förhållanden. Vill vi göra det även framgent måste vi vara medvetna om farorna och motverka dem. Starka familjer, starka små gemenskaper, en fungerande skola, en socialtjänst och ett rättsväsende, som är handlingskraftigt och bestämt, är centrala beståndsdelar i detta arbete.

ALKOHOL OCH NARKOTIKA

Alkoholpolitiken skall inriktas på opinionsbildning, inte minst i skolan, och på att minska alkoholmissbruket.

Förbudstänkande har visat sig ge dåliga resultat i arbetet mot alkoholmissbruk. Opinionsbildning, nya och ansvarsfulla värderingar och ett nytt förhållningssätt har visat sig betydligt effektivare. Alkoholpolitikens mål skall vara att upprätta en balans mellan den enskildes frihet under ansvar å ena sidan och riskerna för missbruk å den andra.

I ett öppet Europa kommer medborgarna att finna det naturligt att man även i Sverige kan handla öl, vin och sprit på ett mer normalt sätt. Systembolagets öppettider skall ej regleras i lag. Systembolagets monopol på försäljning bör successivt avvecklas. Vin- och spritcentralens monopol bör snarast avskaffas.

Starkare gemenskaper minskar riskerna för missbruk. Förbättrade förutsättningar för restauranger att servera öl, vin och sprit till rimliga priser ger en bättre dryckeskultur än den som utvecklas utan social kontroll.

Alkoholmissbrukare skall kunna få vård genom kommunens försorg. Vid upprepat och grovt missbruk, som leder till asocialt beteende och risker för andra människor, skall tvångsomhändertagande kunna ske under tillräckligt lång tid för att vården skall ge resultat. Enskilda vårdgivare har visat sig framgångsrika.

Straffen för grova rattfylleribrott skall skärpas. Upprepade rattfylleribrott skall leda till strängare straff. Brott som begås vid rattfylleri skall leda till straff både för rattfylleri och för brotten i sig.

Narkotika hör inte hemma i det svenska samhället. Narkotika bryter ned den enskildes möjligheter att själv ta ansvar och att leva ett acceptabelt socialt liv. Innehav och bruk av narkotika av annat än medicinska skäl skall vara förbjudet. Försäljning av narkotika skall leda till hårda straff. Narkomaner skall kunna omhändertagas för tvångsvård.

Tullen får bättre möjligheter att inrikta sitt arbete mot narkotikasmuggling i och med att Sverige blir en del av den inre marknaden. Europeiska myndigheter kan bättre samverka samtidigt som svensk tull kan koncentrera sig på att - i stället för att bevaka det normala varuflödet - hindra införsel av sådant som inte får införas till Sverige. Narkotikasmuggling skall mötas med hårda straff.

KUNSKAPERNA OM LIVET

Vetenskapens framsteg har givit oss nya insikter i livets mekanismer. Möjligheterna att påverka våra framtida livsbetingelser utvidgas ständigt. Utvecklingen ställer oss inför nya och svåra utmaningar.

Kunskapen i sig är varken ond eller god. Dess tillämpning kan vara det. I bästa fall kan sjukdomar lindras och den mänskliga livskvaliteten öka. I värsta fall kan människovärdet undergrävas.

AIDS är ett exempel på en sjukdom som ställer krav på en mobilisering av samhällets alla resurser. Forskning för att förebygga och bota måste sam-

ordnas internationellt. Etik och personligt ansvar måste ges ett viktigt och meningsfullt innehåll. Brott och hänsynslöshet skall beivras och straffas. De som är sjuka måste få både vård och medkänsla. Om de inte vågar möta medicinsk personal, sina anhöriga och vänner finns risken att sjukdomen lever vidare och sprids under ytan på vårt samhälle. Ytterst finns risken för att människovärdet urholkas när den sjuke utlämnas och ställs åt sidan.

Sverige skall spela en aktiv roll i det internationella arbetet mot AIDS. Information och upplysning skall vara så omfattande att bestämda krav på den enskilde kan ställas. Var och en som lever i Sverige har ett ansvar mot sina medmänniskor och ytterst inför lagen.

Möjligheterna till fosterdiagnostik och genetisk påverkan lägger ett väldigt ansvar i föräldrars, anhörigas och medicinska yrkeskårers händer. De allra flesta svåra avvägningar måste få göras av dem. Det behövs en vital och seriös debatt i etiska frågor som vägledning för dessa avvägningar. Generell lagstiftning är illa lämpad för unika konkreta situationer av komplicerad moralisk natur. Lagar kan inte befria den enskilde från plikten att ta moralisk ställning.

Lagstiftningen kring fosterdiagnostik, genterapi och aborter måste vila på humanistiska värden och etiska grundprinciper, så att de inte behöver ändras varje gång den medicinska vetenskapen tar ett steg framåt.

Det är viktigt att den snabba utvecklingen inom gentekniken följs med uppmärksamhet så att människovärdet och den enskildes integritet ej åsidosätts.

12. BOENDE OCH FAMILJ

BOSTÄDERNA

En öppen och fungerande bostadsmarknad är nödvändig för att medborgarna skall kunna välja en bostad som passar deras önskemål och är därmed en viktig förutsättning för samma medborgares frihet och trygghet. Bostadsmarknaden är viktig för rörlighet och ekonomisk dynamik. Goda möjligheter att påverka det egna boendet är en förutsättning för ett självständigt liv. De som vill äga och ta ansvar för sin bostad skall ha goda möjligheter att göra det.

Den svenska bostadsmarknaden har länge präglats av en rad av planushållningens och regleringsekonomins klassiska misslyckanden beträffande rörlighet, rättvisa och valfrihet. Förvisso är den tekniska standarden hög och antalet kvadratmeter per boende i världstopp. Men detta har också inneburit att alla via skatt och hyra måste lägga en mycket stor del av sin inkomst på boende, vare sig de vill eller ej. Det har blivit svårt att flytta.

De stora, opersonliga bostadsområdena, det så kallade miljonprogrammets bestånd, har givit upphov till en anonymitet och identitetslöshet, som skapar ensamhet och stora behov av offentliga insatser för att hantera problem som normalt borde skötas av det civila samhället. Den sociala ingenjörskonsten har producerat åtskilliga torftiga miljöer.

Kombinationen av skattesubventionering, skenande kostnader och överreglerade marknader har gjort att bara de som förfogar över mycket stora summor pengar har genuin valfrihet. De äldre bor kvar i gamla bostäder, trots att dessa är för stora, eftersom det är bostadens ålder, inte dess storlek eller läge, som är mest avgörande för priset. Yngre familjer fastnar i små lägenheter, som i gengäld är nyare och dyrare. Bostadsmarknaden segregeras.

Avregleringen av bostadsmarknaden måste fullföljas. Möjligheterna att äga sitt hem måste förbättras. Äganderätt till lägenhet i flerfamiljshus skall möjliggöras. Sparande till egen bostad skall stimuleras.

Kommunalt ägda bostäder skall privatiseras. I första hand skall de erbjudas hyresgästerna. De hyresgäster som så önskar skall kunna friköpa sina

lägenheter utan kraftigt ökade kostnader, även om inte alla hyresgäster är intresserade av detta.

Erbjudandena till hyresgästerna bör vara generösa utan att missgynna övriga skattebetalare i kommunen. Privatiseringen syftar till att öka de boendes frihet och förbättra fastigheternas skötsel snarare än till att maximera kommunens intäkter.

Boendet är centralt för människors trygghet. Det skall ej beskattas särskilt. Fastighetsskatten skall slopas.

Formerna för hyressättning skall förändras för att skapa en mer vital hyresmarknad, där byten av bostad kan ske snabbt och enkelt, på det sätt som förändringar av livssituationen kräver.

Bruksvärdessystemet skall ersättas av marknadsbaserad hyressättning. Kommunerna skall inte ha rätt att ge kommunala bostadsföretag bidrag för outhyrda lägenheter för att på så sätt hålla hyresnivån uppe. Kommunala bostadsbolag skall inte ha någon särställning, vare sig vid hyressättning eller i andra sammanhang.

Hyresgäströrelsens förhandlingsprivilegier skall avskaffas. Kontraktet mellan hyresgäst och hyresvärd skall vara grunden för hyressättningen. Hyresmarknadens särskilda karaktär erkänns genom att systemet med besittningsskydd bibehålls. Reglerna skall utformas så att skyddet blir starkt. Marknadsbaserad hyressättning kan på så sätt borga för valfrihet, priskonkurrens, vilja till långsiktiga investeringar och trygghet.

Möjligheterna att byta bostad skall vara goda. Flyttskatt skall inte förekomma. Privata bostadsförmedlingar skall kunna tävla om att erbjuda intressanta alternativ.

Fri konkurrens mellan olika bostadsföretag, byggnadsföretag och finansieringsinstitut ger förutsättningar för lägre boendekostnader men också större variation beträffande storlek och standard. Små, dyra, stora och billiga lägenheter kan ligga i närheten av varandra. Generationssegregeringen kan brytas.

Det offentliga regelverket skall enbart knytas till enkla funktionskrav vad gäller säkerhet, miljö och tillgänglighet. Avreglering ger möjlighet att bygga billigare lägenheter anpassade efter skilda önskemål.

Den som äger en tomt skall i princip också ha rätt att bebygga denna. Kommunen skall kunna pröva om byggnadsplanerna hotar värdefulla stads- eller naturmiljöer. Endast när så är fallet skall byggnadsprojektet kunna förhindras. Beslutsprocessen i plan- och markanvändningsfrågor skall förkortas och förenklas. Beslut skall kunna överklagas.

FÖRÄLDRAR OCH BARN

Föräldrar har ansvar för sina barn och för deras uppfostran. Varje barn har rätt att känna att föräldrarna tar detta ansvar.

Föräldrarnas ansvar för barnen avser både den dagliga omsorgen, valet av skolgång och försörjningen. Valfrihet inom barnomsorg och skola är viktiga inslag i en politik för att ge föräldrar möjlighet att praktiskt ta detta ansvar. Ansvaret bryts inte av att föräldrar separerar eller skiljer sig. Bidragsförskott eller liknande får inte bli en möjlighet att frångå sig ansvaret för barnen och skall utgå endast i speciella fall.

Många föräldrar känner att de inte har det självbestämmande och den kontroll över den egna situationen, som de skulle vilja ha. De höga skatterna gör att båda föräldrarna måste förvärvsarbeta även när barnen är små, om de skall få ekonomin att gå ihop. För en ensamstående förälder är det näst intill omöjligt att klara sig på sin lön. Det offentliga stödet till barnomsorgen kommer fortfarande i huvudsak bara dem till del som vill ha och får daghemsplats.

De politiska ambitionerna att styra familjerna och lägga livet tillrätta har lett till höga skatter och minskad frihet. Att göra familjerna beroende av den offentliga välviljan och sedan använda de offentliga välfärdssystemen för att styra medborgarnas liv är inte acceptabelt. Offentligt stöd till barnomsorg skall komma även dem till del som väljer att vårda och fostra barnen i hemmet, eller samarbetslösningar i den lilla världen.

Stödet till barnfamiljernas barnomsorg får inte var så utformat att det missgynnar vare sig de föräldrar som väljer att ta hand om barnen själva eller de som vill förvärvsarbeta.

Offentligt stöd till barnfamiljer skall gå direkt till föräldrarna.

Barnbidraget skall betraktas som en motsvarighet till ett skatteavdrag för hushåll med barn. Syftet är att ta hänsyn till försörjningsbördan. Det skall vara lika för alla barn.

Föräldraförsäkringen skall utgå under barnets första år och täcka inkomstbortfallet under den tid då det är som allra viktigast att barnet har direkt närhet till en förälder, och då det också är svårt att finna andra alternativ.

Föräldraförsäkringen skall avlösas av en beskattningsbar vårdnadsersättning och en avdragsrätt för barntillsynskostnader som tillsammans ger grundläggande förutsättningar för föräldrarna att välja barnomsorgsform.

Det är av stor vikt att barn redan från mycket unga år möter tydliga reaktioner när de gör någonting som är fel. Alla vuxna måste känna ett ansvar för att reagera och sätta gränser när det krävs. Det grundläggande ansvaret är naturligtvis föräldrarnas, men även skola, socialtjänst, polis och rättsväsende är viktiga.

Om myndigheter eller rättsväsende reagerar långsamt och otydligt, eller inte alls, på barns och ungdomars begynnande kriminalitet underminerar detta

respekten för andra människor och deras egendom. Det offentliga har ett ansvar att reagera mot brott på ett sätt som hjälper unga människor att välja rätt väg och som stärker föräldrarnas möjligheter att ta sitt ansvar för att barnen utvecklas till hederliga och ansvarstagande medborgare.

13. RÄTTSTRYGGHETEN

Staten skall garantera medborgarnas säkerhet till liv, hälsa och egendom. Lagar, rättsväsende och polis skall skydda den enskilde från övergrepp. Medborgarnas rättstrygghet förutsätter att brottsligheten bekämpas och hålls låg.

Familjens och skolans normbildning måste fungera väl. Den lilla världens starka sociala skyddsnet är det bästa sättet att hjälpa barn och andra att undvika, eller komma ur, ett kriminellt beteende.

Den lilla världens, framför allt föräldrarnas, möjlighet att överföra goda normer beror på en rad förutsättningar, där rätten att fatta egna beslut tillhör de viktigaste. Föräldrarna måste dessutom få stöd av en skola som ger uppfostran och hänsyn hög prioritet, och de skall ha rätt att välja en annan skola om den första inte är tillfyllest.

Mobbning skall inte tolereras. I både skola och arbetsliv skall åtal kunna följa. Varje person, liten eller stor, har ett ansvar för att reagera när någon mobbas och för att klargöra att det är ett allvarligt övergrepp.

En låt-gå-inställning från skolans eller socialtjänstens sida kan få förödande konsekvenser. Det är lika viktigt att rättsstaten reagerar på ett omedelbart, konstruktivt och kännbart sätt även på brott som begås av ungdomar eller barn. Ungdoms- och jourdomstolar bör införas. Lagstiftningen får inte vara så utformad att minderårigas kriminalitet kan fortgå utan reaktioner.

Upptäcktsrisken för den som begår brott skall vara hög. Andelen uppklarade brott skall också vara hög. Straffen skall ha en förebyggande verkan och minimera riskerna för återfallsförbrytelser.

Brott skall leda till straff. Det centrala målet för kriminalpolitiken skall vara att skydda den enskilde från brott. I normalfallet skall ett utdömt fängelsestraff avtjänas i sin helhet. Alternativ till frihetsberövande skall prövas. Utöver fängelsestraff bör påföljder som samhällstjänst, kontraktsvård, återställande av skadegörelse och intensivövervakning kunna användas.

Kriminalvårdens arbete skall syfta till att återanpassa brottslingar till ett normalt, laglydigt liv. Strafftiden bör därför kunna avslutas med en särskild återanpassningsfas.

I de fall där återanpassning, på grund av den dömdes upprepade eller svåra brottslighet, inte är ett realistiskt alternativ, skall övriga medborgares

skyddsbehov tveklöst sättas i första rummet. Mycket långa frihetsberövanden kan vara nödvändiga för att skydda människor från oförfärliga eller extremt farliga brottslingar.

Brottsoffrets väl skall sättas i centrum. Fysisk skada och kränkning av den personliga integriteten skall uppvärderas vad gäller ersättningsrätt.

Om förövaren ej har gripits eller åter är på fri fot och risk för upprepade övergrepp föreligger, skall enskilda som är utsatta för uppenbara hot kunna få särskilt skydd. Vittneskyddet skall stärkas.

Polisen skall ha goda resurser för att förhindra och utreda brott. Polisarbetet skall ske i stark lokal förankring för att nå hög brottsförebyggande effekt. Detta kräver en ökad satsning på områdes- eller kvarterspoliser. Patrullerande polis, som är synlig i tätorter och i trafiken, skapar trygghet och verkar avskräckande. Medborgarna skall kunna ställa höga krav på polisen vad avser tillgänglighet, bemötande och engagemang.

Bekämpningen av vålds- och narkotikabrott skall ges särskild prioritet. Det är dessa brott som i störst utsträckning gör medborgarnas vardag otryggare. Lagstiftning och annan offentlig normbildning skall stå i god överensstämmelse med det allmänna rättsmedvetandet.

Utländska medborgare som begått grövre brott eller upprepad brottslighet i Sverige skall avtjäna sitt straff och utvisas. Utländska brottslingar skall kunna nekas uppehållstillstånd.

Även kriminaliteten har internationaliserats och samarbete över nationsgränserna kommer att vara nödvändigt för att möta denna brottslighet. I det forna sovjetiska imperiet har en organiserad brottslighet uppstått, vars verksamhet kan drabba även grannländer som Finland, Sverige och de baltiska staterna. Detta hot måste kartläggas och bemötas med full kraft. Sverige skall ta aktiv del i EUs brottsförebyggande och brottsbekämpande arbete.

14. KUNSKAP OCH KULTUR

KUNSKAP, MOGNAD OCH KOMPETENS

Kunskap är människans viktigaste rikedom. Den ger oss möjlighet att växa och utvecklas i kontakter med andra människor och andra kulturer. Det finns egenvärde i kunskap och glädje och i att varje dag lära något nytt. Kunskap vidgar referensramarna och gör personligheten rikare. Har man en solid bas av kunskap blir det lättare att orientera sig i en föränderlig värld och ta ställning till de problem man ställs inför.

Skolan är introduktionen till ett livslångt lärande. Den skall förbereda eleverna för en framtid där behoven av kunskap inte kan förutses till varje del. Allt oftare kommer det att bli de unika kombinationerna som öppnar de bästa möjligheterna. Men det betyder också att kunskaper om sådant som trots allt är relativt oföränderligt över tiden kommer att få ökad betydelse som bas för den vidare utbildningen.

Traditionella murar inom utbildningssystemet måste brytas ned. En likformig skola kan inte svara mot de behov och krav som varje enskild elev har rätt att ställa.

Stabila grundkunskaper och stimulans av varje elevs unika personlighet skall sättas i centrum för skolans arbete. Matematik, svenska, främmande språk och historia skall ha en central roll. Elevernas möjligheter till egna val skall växa i takt med att de blir äldre. Skolan skall aktivt främja värden som hänsyn, ansvar och självständighet.

Betyg fokuserar skolans arbete på kunskapsinhämtande och elevernas arbetsresultat. Betygen är också ett viktigt pedagogiskt hjälpmedel. De skärper kraven på kvalitet i både undervisning och i kunskaper. Skolarbetet måste nå uppsatta mål - som sedan blir en grund för vidare studier - för att ge den enskilde full nytta av insatserna. Betygen skall vara kunskapsrelaterade.

Betyg skall ges ofta och antalet nivåer skall vara så många att rimlig rättvisa gentemot den enskilde kan uppnås. Den offentliga skolan skall inom ramen för ett nationellt betygssystem ge betyg från det femte skolåret samt dessförinnan i den utsträckning elever och föräldrar begär.

Fristående skolor avgör själva utifrån egna villkor betygssättningen. För att ge alla elever tillgång till en gymnasieplats på likvärdiga villkor, skall dock även den fristående skola som väljer att i övrigt vara betygsfri vara skyldig att ge avgångsbetyg i grundskolan enligt det nationella betygssystemet. Kunskaper skall kunna kompletteras för högre betyg.

Avgångsbetyg skall kunna prövas på nytt.

Läraren skall väcka elevens intresse för kunskap i ämnet och stimulera till fortsatt kunskapsökande. Läraren skall också genom sitt föredöme och sitt sätt att leda arbetet i skolan stimulera elevens ansvarstagande och personliga växt. Lärarnas utbildning och fortbildning måste få den kvalitet som krävs för att klara den uppgiften väl. För att förbättra kvaliteten i utbildningen är det viktigt att fler vetenskapligt skolade lärare undervisar i gymnasieskolan. De kan också fylla en uppgift på tidigare stadier.

Skolgången skall ske i den skola eleven och föräldrarna väljer. Det offentliga stödet skall följa eleven och inte skolan. Stödet skall täcka en grundläggande utbildning med hög kvalitet. Elevavgifter skall kunna tas ut. Om det görs omöjligt kommer tröskeeffekter att uppstå mellan skolor som inte får ta ut någon avgift och skolor där eleverna tvingas betala hela avgiften själva.

Betydelsen av utbildning med hög kvalitet är särskilt stor för elever från mindre studiemotiverade miljöer. En dålig skola drabbar dem hårdast som av olika skäl har svårare att lära eller inte kan få stöd och hjälp från andra. Mångfald i utbildningen ger var och en möjligheter att välja en utbildning som passar de egna önskemålen och förutsättningarna.

Kunskap samt resonerande och analyserande förmåga kommer att bli allt viktigare som nycklar inte bara till personlig utveckling utan också till ekonomisk framgång. Utbildning är på väg att bli den viktigaste formen av kapitalbildning. Det understryker att det viktigaste sättet att ge alla en bra start i livet är att se till att varje människa får möjlighet att skaffa sig en gedigen kunskapsgrund att stå på.

Riktmärket för den obligatoriska skolans längd bör vara nio år. Skolstarten bör anpassas till varje elev med riktmärket sex år. Skolan ska lära varje pojke och flicka att det är deras eget intresse, kunskap och kompetens, inte deras kön, som skall avgöra framtidens utbildning och yrkesval.

Utbildningen efter de obligatoriska skolåren skall bedrivas i en gymnasieskola som utgår från elevens vilja att skapa egna kombinationer. En utveckling i riktning mot en kursutformad gymnasieskola främjar detta. I huvudsak yrkesinriktad utbildning skall kombinera teoretiska studier, praktisk undervisning och arbetsplatsförlagd lärlingsutbildning. Den vällovliga ambitionen att hålla många framtidsvägar öppna länge får inte gå ut över krav och kvalitet på det studieförberedande gymnasiet.

Även vid gymnasiestudier skall det finnas möjlighet att välja skola. En gymnasieexamen skall införas. De grundläggande kunskapskrav denna ställer kan sedan kompletteras och byggas ut genom elevens fria ämnesval. Gymnasieskolans skolpeng bör kunna användas också utanför Sveriges gränser.

Den akademiska utbildningen måste förstärkas. Sverige måste ha en minst lika stor andel av arbetskraften med längre akademisk utbildning som andra jämförbara länder. Det innebär en bestämd utbyggnad över lång tid. Den måste ske med beaktande av entydiga kvalitetskrav.

Forskarutbildningen måste ha en sådan omfattning att behovet av vetenskapligt skolade medarbetare vid universiteten, i skolan och i näringslivet kan tillgodoses.

Den akademiska friheten kräver att universitet och högskolor utvecklar en friare ställning gentemot staten. Akademien skall vara en av flera motkrafter i det civila samhället, som balanserar den offentliga makten. I allt väsentligt skall universiteten själva få formulera inträdeskrav och krav på studieresultat samt organisera studiegången.

Staten har ett huvudansvar för den högre utbildningen. Universitet som hittills varit statliga bör emellertid kunna privatiseras eller ombildas till stiftelser. Nya privata universitet och högskolor skall kunna växa fram.

Statens ekonomiska stöd till universiteten och högskolorna skall grundas på utvärdering av kursutbud, kvalitet, effektivitet i meningen hushållning med givna resurser och studenternas val. Hänsyn skall vid finansieringsbesluten naturligtvis tas även till lärosätenas ställning som forskningsinstitutioner. Att staten ställer sig positiv till ökat oberoende för universiteten är emellertid inte detsamma som en utfästelse att finansiera vadhelst universiteten väljer att ägna sig åt.

Universitetsvärlden bör stimuleras till ett större mått av förändring, där undervisningsmetoder, lärosäten och universitetsinstitutioner som inte fungerar väl kan avvecklas och nya komma i deras ställe.

Staten bör inte heller vara ensam finansiär av den högre utbildningen. Tvärtom är det väsentligt att stimulera fler att ta ett ekonomiskt ansvar för den högre utbildningens utbyggnad såväl kvalitativt som kvantitativt.

Universitet och högskolor med statsbidrag skall ha stor frihet till samarbete med universitet, forskningsinstitutioner och ideella finansiärer utomlands liksom med svenskt och internationellt näringsliv. Nya metoder för undervisning och integration mellan undervisning, forskning eller arbetsliv bör stimuleras.

I arbetslivet kommer kraven på kontinuerlig förnyelse av medarbetarnas kunskaper och kompetens att växa. Ofta löses detta bäst genom kompetensutveckling i direkt anknytning till arbetsplatsen, men även universiteten och högskolorna kommer att ha en viktig roll som vidareutbildare. Vidareutbildning skall finansieras av arbetsgivaren eller den enskilde.

Återkommande utbildning är nödvändig i ett samhälle i förändring. vuxenutbildningen spelar en viktig roll som komplement och alternativ till andra utbildare.

Staten har ett ansvar för grundforskningen. De statliga forskningsresurserna skall koncentreras till universitet och stora högskolor. Som arbetsgivare skall staten tillmäta genomgången forskarutbildning högt meritvärde. Tillämpad

forskning bör i huvudsak finansieras av beställarna. Företagens skatteregler skall vara sådana att nödvändiga forskningssatsningar är möjliga.

KULTURSAMHÄLLET

Kultur handlar om personlighetens växt. Ett kultursamhälle vilar på medborgarnas vilja att aktivt närma sig estetikens, etikens, filosofins, vetenskapens och andlighetens frågor.

Ett rikt kulturliv befördrar mångfasetterade, reflekterande personligheter och skapar förutsättningar för ett rikare liv. Kulturell torftighet leder till historielöshet och intellektuell utarmning.

Kultur är utveckling, en mognadsprocess, som startar i hemmet, fortsätter genom skolan och pågår livet ut. Genom kulturella upplevelser kan den enskilda människan möta och tillgodogöra sig tidigare generationers erfarenheter och insikter. Genom dessa möten stimuleras också människors intellektuella nyfikenhet och upptäckarglädje, liksom viljan att på ett konstruktivt sätt ifrågasätta det etablerade och invanda. Kulturen föder den kreativitet som är avgörande för ett samhälles vitalitet och utveckling.

Kultur är förändring - men också förankring, identitet och självkänsla. Det egna kulturarvet är en plattform från vilken man kan söka sig ut i det okända. Detta är inte minst viktigt i en alltmer internationaliserad värld och i en tid då vårt land står inför steget att fullt ut engagera sig i det europeiska samarbetet tillsammans med länder som sedan mycket lång tid ingår i en tätare vävd kristen och humanistisk kulturgemenskap.

Den nordiska gemenskapen är en viktig del av vår kulturella identitet. I ett läge där fler nordiska länder har blivit, eller är i färd med att bli, medlemmar av Europeiska unionen bör det nordiska samarbetet i växande utsträckning ge förutsättningar för nordiskt kulturellt utbyte.

Sveriges gränser skall stå öppna för impulser från främmande kulturer.

Skolan är av central betydelse för kultursamhället. Där måste en intellektuell hållning stimuleras, kulturell öppenhet och kvalitetsmedvetenhet främjas och en vana vid att föra resonemang och tillgodogöra sig kvaliteten i konstnärliga arbeten utvecklas. Skolan skall skapa engagemang för levande kultur och kulturutövning.

Bildningens roll och betydelse måste stärkas i skolarbetet. Grundläggande kunskapsämnen som svenska, historia och främmande språk måste stärkas. Det är av avgörande betydelse för kulturell förankring och förmåga att ta till sig nya kulturella erfarenheter.

Ett varierat och mångfasetterat kulturliv förutsätter en mångfald av kulturskapare och finansiärer. Avdragsrätt för donationer till konstnärlig verksamhet, forskning och utbildning kan stärka kultursamhällets pluralism.

En avgörande del av det fria kulturlivet bygger redan i dag på frivilligt engagemang och finansiering genom direkt betalning på marknaden. Det är viktigt att slå vakt om och främja denna mångfald. Många konstnärer och kulturskapare är fria företagare och skall ha goda skatte- och arbetsvillkor som sådana.

Staten skall ta ett huvudansvar för finansieringen av kulturarvets bevarande och förnyelse. De stora biblioteken, arkiven, nationalscenerna och museerna skall prioriteras. Stat och kommun kan stimulera kulturlivet som köpare av god kultur. Utvecklingen av ny intellektuell infrastruktur som kommunikationsnät och databaser skall ej motarbetas genom offentliga regleringar.

Offentlig finansiering av utbildning och forskning, även på icke omedelbart samhällsekonomiskt lönsamma områden, är en viktig del av vården av vårt kulturella arv och identitet. De konstnärliga högskolorna skall ha goda möjligheter att verka och ha möjlighet att ge lovande unga konstnärer etableringshjälp i form av stipendier.

RADIO OCH TV

Radio och TV skall vara fria och oberoende och lyda under regler som motsvarar tryckfrihetslagstiftningen. Etableringsfrihet skall råda.

Eventuell licens- eller skattefinansierad verksamhet skall vara ett tillskott och ett komplement till de program som publiken ändå möter. Resurserna bör koncentreras till det som ger det unika i uppdraget.

Statligt styrd radio och TV skall inte tilldelas ett kanalutrymme eller få förfogga över ekonomiska resurser som ger en dominerande ställning. Det snedvrider förutsättningarna för nyhetsförmedling, opinionsbildning och konkurrens med fristående alternativ.

En av de nuvarande två offentliga TV-kanalerna skall privatiseras. En fjärde markbunden etersänd kanal skall öppnas för sändningar. En eller flera av de nya kanalerna skall kunna bygga på regionala TV-stationer.

Sveriges Radios lokalradiokanal samt P3 skall också privatiseras. Därmed blir konkurrensen och etableringsfriheten inom radions område omfattande.

Reglering av reklamtider, programinnehåll och programuppdrag skall ej förekomma. Vid brist på frekvenser för radio eller TV används ett auktionsförfarande där intressenterna samtidigt och i öppen auktion kan ge anbud.

RELIGIONEN

Kristna och humanistiska värden utgör grunden för vårt svenska samhälle. Denna grund måste bevaras och förstärkas. Bristande kunskaper om kristendom har minskat förståelsen för vårt kulturarv. I ett samhälle där etiska

frågor och andliga värden ofta tappas bort, blir kyrkans uppgift allt viktigare. En människas andliga liv är hennes mest privata. Tvister om rätt och fel i religiösa frågor skall ej slitas genom beslut i det politiska systemet. Att staten reglerar det inre livet i Sveriges största samfund är en rest från en tid då kyrkans roll var politisk lika mycket som religiös.

Religionsfrihet skall råda. Religiösa traditioner och ritualer skall endast bli föremål för lagstiftning i fall där individers rättigheter riskerar att kränkas.

Svenska kyrkan skall frigöras från staten. Detta skall göras genom övergångslösningar, som ger kyrkan fortsatt goda möjligheter att ta sitt evangeliska ansvar och att vårda den kulturskatt som utgörs av kyrkobyggnader, mark och annan egendom. Staten kan erbjuda möjligheter till avgifts-uppbörd via skattsedeln.

Ett frigörande av kyrkan från staten innebär inte att den skiljs från Sveriges historia eller identitet. Sverige har varit och är ett land präglad av kristendomens värden. Det är i ett av hävd och tradition kristet land naturligt att ge kristendomen försteg framför andra religioner och så bör det förbli.

15. EN BÄTTRE MILJÖ

Den globala miljön är avgörande för människans överlevnad, för välfärd och utveckling och för människors livskvalitet.

Den ekologiska balansen förändras ständigt. Ozonhål, som utsätter människor för skadlig solstrålning, kan - liksom växthuseffekten - drastiskt förändra våra överlevnadsvillkor.

Mänskligt kunnande och ny teknologi ger ständigt nya möjligheter men kan också utsätta den globala miljön och vår natur för nya påfrestningar. Ekonomins och teknikens utveckling måste ske under former som gör att rovdrift elimineras och miljöförstöringen blir den minsta möjliga.

De senaste decennierna har visat att samhällen som tar vara på den tekniska utvecklingens möjligheter och marknadsekonomins flexibilitet förmår hantera miljöproblem.

Närmiljön är i dag på många håll bättre än någon gång tidigare under efterkrigstiden. Men det finns fortfarande allvarliga problem som måste mötas med ny teknik och skärpta krav. Även om utsläppen från industrins produktionsprocesser har minskat kvarstår i många fall de tillverkade produkternas miljöpåverkan. Utsläppen av växthusgaser från förbränning för energi- och transportändamål är ett särskilt problem. Växande sopmängder och effekterna av förbränningen av dessa innebär andra svårigheter. Bilismen ger fortfarande upphov till en miljöbelastning, som måste mötas genom skärpta miljökrav, förbättrade reningsmetoder och investeringar i infrastruktur.

Den biologiska mångfalden är hotad. I ett globalt perspektiv utnyttjas jordens bestånd av till exempel fisk och trädslag i en högre takt än vad återväxten medger. En utrotad art kan inte återupplivas. Den så kallade växthuseffekten och ozonlagrets uttunning är hot, vars orsaker och betydelse ännu inte kan bedömas med fullständig säkerhet.

Arbetet för god miljö skall präglas av samma grundläggande värden som annat politiskt arbete: respekt för medborgarnas frihet, för rättsstaten, marknadsekonomi, den lilla världens integritet och den enskilda äganderätten.

Bland levande varelser är människan unik. Vårt beroende av miljön förenas med att vi som människor på olika sätt kan påverka den. Synen på människan som en unik varelse är ett fundament för fria och öppna samhällen. Den bygger på det människovärde som humanismens och kristendomens

värderingar ger varje individ. Föreställningen om att människan bara skulle vara en varelse bland andra i den biologiska mångfalden utgör ett hot mot människovärdet och ytterst ett förnekande av att människan som varelse har ett särskilt ansvar för miljön på vår jord.

De enskilda människornas ansvar för miljön måste ökas. En frihetlig hållning i miljöfrågan tilldelar den enskilde ett grundläggande ansvar. Det duger inte att hävda att miljöproblemen måste lösas av andra, av staten eller näringslivet. Det gäller också att genom egna konkreta insatser - miljövänlig konsumtion, källsortering av sopor etc - bidra till en bättre miljö.

Återbruk och återvinning skall uppmuntras genom ekonomiskt - och miljömässigt - rationella pantsystem. På samma sätt skall systematiskt utvecklingsarbete som innebär att man kommer bort från miljöfarliga substanser stimuleras. Miljöfarliga ämnen som kan ersättas till rimliga kostnader av andra, mindre farliga ämnen, skall förbjudas.

I de moderna industrisamhällena främjar den tekniska utvecklingen bättre miljö. Råvaruåtgången per producerad enhet sjunker och nya material och den nya informationsteknologin, liksom naturligtvis ny reningsteknologi, bidrar till att minska påfrestningarna på naturen.

Vissa miljöskador får över huvud taget inte uppstå. Vissa utsläppsnivåer får inte överskridas. Arters och biotopers överlevnad måste tryggas.

Lagstiftningen på miljöområdet bör i första hand ge de enskilda aktörerna möjlighet att utveckla metoderna att nå uppsatta mål. Miljöpolitiken får inte utvecklas till en metod för att bakvägen införa ett i alla andra sammanhang grundligt diskrediterat planekonomiskt tänkande.

När en äganderätt är väl definierad kan ägaren dels ställa krav på ersättning vid intrång, dels göras ersättningsansvarig gentemot andra som drabbas av hans verksamhet.

Finns det inte möjlighet att tydligt identifiera vems föroreningar som orsakar miljöproblem kan andra styrmedel såsom miljöavgifter, miljöbubblor och överlåtelsebara utsläppstillstånd tillämpas.

Miljöavgifter innebär att förorenaren åläggs en avgift, som står i proportion till den miljöbelastning han orsakar. Bland annat bör beskattningen av energibränslen utformas på detta sätt. De medel som inbetalas kan användas för att kompensera dem som drabbas eller, om dessa är svåra att identifiera, för miljöförbättrande åtgärder.

En bubbla är ett bestämt område för vilket maximala utsläppsnivåer fastställts. Om ett företag vill starta en verksamhet, som innebär utsläpp inom detta område, måste det på en utsläppsbörs förvärva utsläppstillstånd från andra aktörer, som frigjort sådana genom att genomföra egna reningsinsatser eller genom att ha avvecklat delar av sin verksamhet. På detta sätt ökar inte den totala mängden föroreningar. Staten eller andra aktörer kan också minska den totala utsläppsmängden genom att förvärva utsläppstillstånd, som sedan inte utnyttjas.

Forskningen inom miljöområdet är fortsatt angelägen. Den objektiva informationen kan verka förebyggande och motverkar miljöskador. Okunskap blir lätt en grogrund för rädsla och leder till en ensidig och onyanserad debatt. Goda miljökonsekvensbedömningar ger värdefulla beslutsunderlag som på sikt kan reducera miljöskulden.

Luft och vatten cirkulerar i eviga kretslopp, som inte tar någon hänsyn till nationsgränser. Framgångsrikt miljöarbete kräver internationellt samarbete.

En av de viktigare arbetsuppgifterna för den Europeiska unionen kommer att vara samordningen av det västeuropeiska miljöarbetet, liksom av insatserna för att komma till rätta med de enorma miljöskadorna i de tidigare socialistiska länderna. Satsningar i dessa delar av Europa kan ge betydligt större miljöförbättring per satsad krona än ytterligare minskningar av redan låga utsläpp i väst.

Sverige är en av Östersjöns största strandstater. Vi har ett intresse av och ansvar för att detta hav blir friskt och levande genom aktiva insatser för rening på andra sidan Östersjön.

Sverige skall ta aktiv del i arbetet med att möta hoten mot den globala miljön. Internationella överenskommelser om begränsningar eller förbud av utsläppen av växthusgaser och ozonförstörande ämnen skall drivas på. Den biologiska mångfalden skall upprätthållas genom avtal om skydd för växt- och djurliv.

Frågor kring teknologisamarbete och äganderätt är av central betydelse för det internationella miljöarbetet. De ännu icke industrialiserade länderna har självklara anspråk på och rätt till egen ekonomisk utveckling. Denna behöver inte få lika miljöpåverkande effekter som när den nuvarande industrivärlden industrialiserades, eftersom dagens kunskaper om miljöpåverkan är långt bättre, reningsteknologierna mer avancerade och produktionsprocesserna betydligt resurssnålare än vad de var då.

Lika fullt kan miljövårdskostnaderna bli tillräckligt stora för att det skall vara frestande för utvecklingsländerna att avstå från att bära dem. Industrieländerna kan då genom olika sorters avtal ge ekonomisk ersättning till utvecklingsländer för till exempel bevarande av växt- och djurliv.

Industrieländerna kan också bidra med kunskapsuppbyggnad kring marknadskonforma möjligheter till naturskydd. Inte minst äganderättslösningar har visat sig effektiva, till exempel vad gäller vård av bestånd av utrotningshotade djurarter.

I Sverige förblir naturvårdsfrågorna viktiga. Äganderätten till mark samt rätten att förfoga över sin egendom skall stärkas. Det svenska jordbrukets betydelse för natur- och landskapsmiljö skall värnas. Nationalparkerna skall förbli skyddade. De outbyggda huvudälvarnas lagfasta skydd skall bestå. Äganderätten till mark skall vara så stark att den som vill förvärva landområden i syfte att skydda ett område för exploatering och miljöpåverkande verksamhet skall ha goda möjligheter att skydda naturen på detta sätt. På samma sätt skall möjligheter till jakt och fiske kunna tryggas. Vattenområden

som utgör viktiga reproduktionsområden för fiskbestånden skall kunna ges skydd.

Allemansrätten är en gammal svensk sedvanerätt. Den skall även framgent vara en rättighet och en skyldighet för envar som rör sig i vårt land.

16. SVERIGE I VÄRLDEN

Sveriges säkerhet och nationella oberoende är den svenska utrikespolitikens mål. Humanismens och frihetens ideal skall präglade svensk utrikespolitik. För en liten nation som Sverige är det av grundläggande värde att respekten för människors fri- och rättigheter och varje stats frihet präglar det internationella samfundets utveckling. Styrkan i dessa ideal ger styrka åt Sveriges säkerhet.

Det finns ingen fattigdom som motiverar att den fattige dessutom skall tvingas leva under förtryck. Respekt för andra kulturer och religiösa yttringar får aldrig väga tyngre än respekten för mänskliga fri- och rättigheter. De mänskliga fri- och rättigheterna är nödvändiga förutsättningar för en utveckling mot välfärd och fred i varje del av vår värld.

En utrikespolitik som bidrar till nationens frihet och fred måste förena idealen med en realism som tar sin utgångspunkt i de förutsättningar som präglar vår del av världen. Ett starkt svenskt försvar bidrar till stabiliteten och den fredliga utvecklingen i norra Europa. Stöd till marknadsekonomisk, demokratisk omvandling och utveckling enligt rättsstatens principer i vårt närområde är av värde för vår egen säkerhet. Frihet ger fred.

Sverige tillhör den västerländska kulturkretsen och den tradition och historia som ligger till grund för dagens fria Europa. Det är demokratin som är vårt samhällssystem och som formar våra krav på andra länders samhällssystem. Vårt samhälle är fritt och öppet. Det är naturligt för oss att ta del i internationellt samarbete som minskar gränsernas betydelse, för människor närmare varandra och som bygger på att såväl stora som små nationer har att ta hänsyn till gemensamma regler. Vårt ekonomiska system är marknadsekonomi, som därmed utgör en viktig grund för vårt utbyte och vår samverkan med andra nationer och folk. Tillsammans med ett starkt försvar är detta de grunder som ger den svenska utrikespolitiken dess identitet i Europa.

Vår säkerhetspolitik bestämmer vi ytterst över själva. Den kan väl förenas med vår samverkan med andra stater i såväl FN som EU. Det ställer krav på vår aktiva medverkan i sådant internationellt samarbete som bidrar till stabilitet och fredlig utveckling. Utformningen av den svenska säkerhetspolitiken skall ständigt ske under prövning av hur den bäst tryggar vår ställning i det nya Europas säkerhetspolitiska strukturer.

En värld av möjligheter

Den snabba utvecklingen av informations- och kommunikationsteknologi, de nya medierna, den alltmer integrerade världsekonomin och människors förbättrade utbildningsnivå har gjort vår värld mindre.

Det förblir likväl rimligt för de enskilda länderna att lägga tyngdpunkten i sin utrikes- och säkerhetspolitik i förhållandet till närområdet. Det är mycket som knyter länder och folk samman: gemensam historia, likartade språk, traditionsband och gemensamma grannar. Men det räcker inte att begränsa sig till detta perspektiv. Händelser världen över angår oss, direkt eller indirekt, och vi måste ha strategier för att möta och påverka även skeenden och situationer långt bortom våra gränser.

Världssamfundet har övergett många av de föreställningar som kom att rättfärdiga en förtryckets och fattigdomens politik, som drabbade miljarder människor i den tredje världen och i Central- och Östeuropa. Det tillhör vår tids tragedier att så många svultit ihjäl, torterats och mördats i namn av en politik som mötte sympati, erkännande och stöd från så många i den rika och fria världen.

Efter det sena 1980-talets demokratiska omvandling av stora delar av vår värld finns nu hopp om en utveckling som innebär både fred och nedrustning liksom utveckling, välfärd och fri handel.

Samtidigt kvarstår för lång tid framöver problem och lidanden, som riskerar att grusa dessa förhoppningar. Den globala miljöförstörelsen berör allas framtid. Fattigdomen i sig själv föder problem och hot. Trots avspänning och Sovjetimperiets fall kvarstår betydande vapenarsenaler samtidigt som rustningskostnaderna alltjämt är omfattande. Risken för kärnvapenspridning är stor. Konflikterna i Mellanöstern fortsätter och utgör alltjämt ett latent hot mot världsfreden.

Den internationella politiken måste främja nedrustning och motverka spridning av massförstörelsevapen. En sådan politik tar sikte på kontroll, nedrustning samt förstörelse av kärnvapen, kemiska vapen och andra massförstörelsevapen. Den mänskliga kompetensen måste tas i anspråk för förstöring av kärnvapen och för säker hantering av radioaktiva ämnen.

Arbetet på en ny ekonomisk världsordning byggd på fri handel och öppna ekonomier, liksom arbetet på att föra människor närmare varandra över nationsgränserna, måste ges hög prioritet.

Stödet till de av den tredje världens länder som nu går mot demokrati, frihet och marknadsekonomi är en långsiktig satsning och får inte försummas till följd av de krav som utvecklingen i Central- och Östeuropa ställer. Ett generöst stöd till systemskiftet i dessa länder skall utgå under övergångsskedet. Något långsiktigt utvecklingsbistånd är inte rimligt då dessa länder är felutvecklade och inte underutvecklade.

Arbetet för att säkra och utveckla den internationella rätten stärker grunden för en fredlig utveckling länderna emellan. Detta arbete främjas genom att FNs förutsättningar att agera utvecklas och förstärks.

Uppgifterna är stora, men 1990-talets värld erbjuder större möjligheter till fred och utveckling än vad någon annan tid kunnat hoppas på.

FLYKTINGFRÅGAN

Miljoner människor befinner sig på flykt. De flyr undan krig, förtryck och förföljelse, men också från fattigdom och hopplöshet.

Det viktigaste sättet att minska flyktingströmmarna är att åtgärda de mest grundläggande problemen. En global frihandelspolitik och en marknadsekonomisk utveckling i de fattiga länderna skapar möjligheter till ekonomisk tillväxt och förbättrade levnadsvillkor. Kunskapsöverföring och investeringar kan komma till rätta med miljöproblem, vattenbrist och sjukdomar. Aktiva insatser från FN och ESK kan förhindra eller begränsa väpnade konflikter.

De som trots detta är på flykt bör hjälpas så nära sina hem som möjligt. En politik som bereder flyktingar fritt tillträde till de industrialiserade länderna kan förefalla mer generös men skulle få oacceptabla konsekvenser. De sociala spänningarna skulle växa på ett okontrollerbart sätt. Dessutom kan förtryck och förföljelse i flyktingarnas hemländer, till exempel i form av etnisk rensning, indirekt stimuleras genom en allt för anpassande politik i mottagarländerna.

För Sverige liksom för andra utvecklade länder är utmaningen att förena realism och humanism. En stramhet gentemot de många måste förenas med en möjlighet till fristad för den flykting som saknar alternativ. Det kan bara ske i samverkan med andra länder.

Sverige skall sträva efter en samordnad flyktingpolitik i EU. Det gäller såväl insatser för att hjälpa flyktingar så nära hemlandet som möjligt, som omhändertagande av dem som är flyktingar i Genève-konventionens bemärkelse. Så kallade de facto-flyktingar och krigsvägrare kan inte omfattas av denna. Sverige bör däremot verka för en generös tolkning av konventionsbegreppet.

I det nya Europa förändras flyktingbegreppet. I växande utsträckning kommer människor att söka sig från fattigdom och elände eller tvingas bort på grund av krig eller etniska motsättningar. Den traditionelle politiske flyktingen, på flykt från diktaturens förföljelser, blir mindre vanlig, medan stora grupper av flyktingar blir vanligare. Grupper av flyktingar måste därför kunna få kollektiva besked. Såväl permanenta som tidsbegränsade uppehållstillstånd skall kunna ges. Strävan skall vara att de som får permanent uppehållstillstånd och arbetstillstånd snarast möjligt skall lära sig svenska och beredas möjlighet att försörja sig själva.

En moderat flyktingpolitik bör sätta människors skyddsbehov i centrum. Genèvekonventionen är från 1951 och har inte uppdaterats. Konventionsreglerna bör därför ses över så att de bättre anpassas till dagens verklighet.

Dokumentlöshet skall i princip inte accepteras. Brott mot svenska lagar skall kunna utgöra grund för avvisning eller utvisning.

Illegal invandring ställer nya krav på utformningen av svensk kust- och gränsbevakning. En beredskap för katastrofinsatser i aktuella möjliga flyktingområden i Sveriges närhet bör byggas upp.

Sverige måste skaffa sig beredskap att klara av massflyktsituationer där individuell prövning av asylsökande inte är möjlig. Genom strama och enkla regler kan kraven på rättssäkerhet upprätthållas utan att flyktingvågor sätter den svenska lagstiftningen ur spel. Straffen för människosmuggling skall skärpas.

Inom ramen för ESK och EU bör Sverige verka för att samtliga europeiska länder tar sitt ansvar för flyktinghjälp i närområdet, för de flyktingvågor som kan komma att uppstå samt för att så kallade kvotflyktingar kan få en fristad.

SVERIGES FÖRSVAR OCH SÄKERHET

Sveriges medel för att värna sin yttre säkerhet har primärt varit en säkerhetspolitik där alliansfrihet i fred, syftande till neutralitet i krig, och ett starkt eget försvar har varit de båda centrala beståndsdelarna.

De omvälvande förändringar av Europas politiska karta som skedde vid 1980-talets slut har på en rad olika sätt förändrat förutsättningarna även för den svenska säkerhetspolitiken. Efter Sovjetimperiets fall och efter det att framväxten av fria och nya nationer i Europa blivit verklighet är det uppenbart att den svenska säkerhetspolitiken måste utformas efter en ny tids krav.

Hoten mot den svenska säkerheten är inte bara av militär natur. De är också av ekonomisk, social och miljömässig art. Fattigdom, etniska motsättningar och miljökatastrofer kan bli gnistor som sätter nya oroshärdar i brand.

Dessa hot kan endast bemötas genom ett brett europeiskt samarbete. Endast ett fast europeiskt samarbete kan ha den styrka och bredd som krävs. Som fullvärdiga medlemmar i den Europeiska unionen skall vi självfallet medverka i arbetet för säkerhet och fred.

I ESKs Parisstadga har en gemensam värdegrund formulerats för öst och väst. Europeiska unionen är i färd med att utveckla en egen säkerhetspolitik. Vid mitten av 1990-talet har EU för avsikt att aktualisera frågan om ett Europasamarbete av försvarspolitisk natur. Svensk medverkan i sådan samverkan är beroende av hur säkerhetssituationen då ser ut och av hur samarbetet kommer att utformas.

Det sovjetiska imperiets sammanbrott har skapat avspänning i Europa. Ett entydigt hot mot den europeiska freden kan inte längre utpekas. I stället växer nya hot fram. Nya nationella och etniska konflikter tornar upp. I spåren av planhushållningen växer inte alltid samhällslig stabilitet fram. Mängder av vapen och förstörelsemedel finns kvar, inte minst i vårt närområde.

Det är mot denna bakgrund uppenbart att förändringarna i Europa gett ett nytt innehåll åt säkerhetspolitikens krav.

Fred och frihet är nära förbundna. Långvarig fred är icke möjlig där politiskt eller religiöst förtryck råder. Lugn och stabilitet är inte långsiktigt förenliga med ekonomisk ofrihet och den fattigdom som följer i dess spår.

Sverige skall aktivt delta i det internationella arbete som syftar till att sprida och vinna gehör för de mänskliga rättigheternas, demokratins och marknadsekonomins värden och principer. Engagemang i ESK och Europarådet är centrala delar av denna uppgift, liksom aktiva insatser inom ramen för Förenta Nationerna. En allt viktigare uppgift för det svenska försvaret blir att ställa trupp i FN eller ESKs fredstjänst. Sverige skall ha beredskap att snabbt kunna möta sådana krav med välutbildad och välutrustad trupp.

Kärnvapenspridning och terrorism skall motverkas genom aktivt internationellt samarbete.

Inom GATT skall Sverige arbeta för en allt bredare global frihandel. Täta kommersiella kontakter över gränserna ökar förståelsen för andra kulturer och ökar kostnaderna för misstänksamhet och konflikter.

Sverige bör också aktivt delta i internationellt samarbete för kunskapsöverföring och gemensam analys av det slag som bedrivs inom till exempel Världsbanken och OECD.

Det förblir av största vikt att Sverige har förmåga att försvara sin frihet och sitt territorium. Tvivel om denna förmåga kan äventyra stabiliteten i vår del av världen. Försvaret skall vara så starkt att det förmår avskräcka från såväl snabba överfall som regelrätta invasionsförsök. Det skall också kunna trygga säkerheten kring våra gränser genom att möta varje form av kränkning. Detta förutsätter att personalen är väl utbildad och att försvarets materiel håller högsta internationella kvalitet.

Den allmänna värnplikten och totalförsvarsplikten skapar bred delaktighet i försvaret av vårt land och bör bevaras. Ytterst är det dock försvarsförmågan, inte värnplikten i sig, som är det centrala, varför avvägningar mellan personella insatser och anskaffning och underhåll av materiel kontinuerligt måste göras för att bästa möjliga försvarseffekt skall uppnås.

Försvarets fredsorganisation skall utformas utifrån krigsorganisationens krav. En ny säkerhetspolitisk situation kommer att ställa ökade krav på närvaro och beredskap, framför allt vad gäller flyg och marina stridskrafter. Insatsberedskap och snabbhet i arméns förband gynnas av en fredsorganisation i form av brigadförband. Under 1990-talet skall kvalitet, rörlighet och insatsberedskap ges en större betydelse. Sveriges geografiska utbredning gör dock att försvaret måste ha en storlek som är tillräcklig för att hela landet skall kunna försvaras.

BISTÅND FÖR UTVECKLING OCH SÄKERHET

Stora delar av jordens befolkning lever fortfarande i armod. Fattigdomen, och de sociala problem som är intimt förknippade därmed, innebär stort lidande. Dessutom utgör den en grogrund för internationell instabilitet. På samma sätt som hotbilden i vårt närområde har förändrats, är många av de viktigaste hoten mot den internationella säkerheten i dag av annan natur än traditionell fientlighet mellan stater. Även de problem som uppstår till följd av befolkningsexplosionen, miljökatastrofer och religiösa, etniska och sociala motsättningar riskerar att äventyra den internationella stabiliteten.

Samtidigt har en rad nationers erfarenheter visat att fattigdomen inte är ödesbestämd. Det är möjligt för ett land med ekonomisk frihet att under en enda generation gå från djupaste fattigdom till relativt välstånd.

En politik som främjar en demokratisk och ekonomisk utveckling i utvecklingsländerna och tydligt visar att förtryck och övervåld aldrig kan accepteras är inte bara ett humanitärt ansvar för oss, utan också det viktigaste bidraget vi kan ge till den övergripande internationella säkerheten. Genom att i den svenska biståndspolitikerna hävda de mänskliga fri- och rättigheterna medverkar vi till att de grundläggande förutsättningarna för utveckling och fred skapas. Genom att det internationella samfundet gemensamt tar ansvar kan nya folkvandringar och konflikter undvikas.

En fri ekonomi med enskild äganderätt, fri företagsamhet, människors rätt att själva söka förbättra sin situation, rättssäkerhet, väl fungerande offentliga förvaltningar och möjlighet att under fredliga former byta ut en regering mot en annan är vägen till framgång för dagens utvecklingsländer, precis som den har varit för dagens industriländer.

Frihandel förblir den enskilt viktigaste faktorn för en positiv utveckling och Sverige bör i internationella fora som GATT och den Europeiska unionen verka för öppenhet och frihandel i hela världen.

Bistånd kan vara en viktig komponent i utvecklingsprocessen, särskilt för länder som ännu inte kan dra fördel av fri handel. Men erfarenheterna av bistånd är blandade. Goda föresatser och generös resursöverföring har inte visat sig räcka till. Bistånd har inte sällan snarare förvärrat än förbättrat situationen i mottagarlandet genom att ensidigt prioritera den politiskt styrda sektorn, skapa ökade möjligheter till korruption, gynna storskaliga kollektiva projekt framför stegvisa förbättringar av traditionella metoder och sätta den fria prisbildningen ur spel.

Sverige skall ge bistånd till människors överlevnad och till samhällsutveckling mot frihet, marknadsekonomi och demokrati.

Men även kunskapsöverföring och hjälp att bygga upp en demokratisk och rättlig infrastruktur kan nå goda resultat, liksom självfallet direkt katastrofbistånd till hårt drabbade områden.

Enskilt bistånd bärs upp av starkt personligt engagemang och är ofta mer framgångsrikt än bistånd från en regering till en annan. Frivilligt engagemang i hjälparbete skall uppmuntras. En större del av Sveriges bistånd bör komma till stånd på frivillig väg. En stor del av det offentliga svenska biståndet bör kanaliseras via ideella organisationer och samfund.

HANDLINGSPROGRAM 1993

Moderata Samlingspartiets handlingsprogram antogs vid 1993 års partistämman. Till grund för Moderata Samlingspartiets politik finns förutom handlingsprogrammet det idéprogram som antogs av 1978 års partistämman.

nya moderaterna

www.moderat.se

info@moderat.se

Box 2080 • 103 12 Stockholm